

**NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
PhD.03/04.06.2020.Fil.76.04 RAQAMLI ILMIY KENGASH**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

SATIVOLDIYEVA DILDORA SADRIDIN QIZI

**O‘ZBEK TILI TOPONIMIK TIZIMIDA KONVERSIYA VA
TRANSONIMIZATSIYA**

10.00.01 – O‘zbek tili

**FILOLOGIYA FANLARI bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi
AVTOREFERATI**

Namangan – 2024

**Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi
avtoreferati mundarijasi**

**Contents of dissertation abstract of doctor of Philosophy (PhD) on
Philological Sciences**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам**

Sativoldiyeva Dildora Sadridin qizi

O'zbek tili toponimik tizimida konversiya va transonimizatsiya 3

Sativoldieva Dildora Sadridin kizi

Conversion and transonimisation in the toponimic system of the uzbek
language..... 27

Сативолдиева Дилдора Садридин кизи

Конверсия и трансонимизация в топонимической системе узбекского
языка 51

E'lon qilingan ishlar ro'uxati

List of published works

Список опубликованных работ 56

**NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
PhD.03/04.06.2020.Fil.76.04 RAQAMLI ILMIY KENGASH**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

SATIVOLDIYEVA DILDORA SADRIDIN QIZI

**O‘ZBEK TILI TOPONIMIK TIZIMIDA KONVERSIYA VA
TRANSONIMIZATSIYA**

10.00.01 – O‘zbek tili

**FILOLOGIYA FANLARI bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi
AVTOREFERATI**

Namangan – 2024

Falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi mavzusi Oliy attestatsiya komissiyasida B2021.1.PhD/Fil11555 raqam bilan ro'yxatga olingan.

Dissertatsiya Namangan davlat universitetida bajarilgan.

Dissertatsiya avtoreferati uch tilda (o'zbek, ingliz, rus (rezyume) Ilmiy kengashning veb-sahifasi (www.namdu.uz) hamda "ZiyoNet" Axborot ta'lim portalida (www.ziynet.uz) joylashtirilgan.

Ilmiy rahbar:

Uluqov Nosirjon Muhammadaliyevich
filologiya fanlari doktori, professor

Rasmiy opponentlar:

Xojaliyev Ismoil Tojiboyevich
filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Turobov Abdurayim Malikovich
filologiya fanlari doktori, professor

Yetakchi tashkilot:

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Dissertatsiya himoyasi Namangan davlat universiteti huzuridagi PhD.03/04.06.2020.Fil.76.04 raqamli Ilmiy kengashning 2024-yil "28" 08 soat 9⁰⁰ dagi majlisida bo'lib o'tadi. (Manzil: 160119, Namangan shahri, Boburshoh ko'chasi, 161-uy. Tel.: (+99869) 227-06-12; Tel.: (998-69) 228-85-01, Faks: 228-85-02. Web-sayt: www.namdu.uz, e-mail: info@namdu.uz faks: (+99869) 227-07-61; e-mail: info@namdu.uz.)

Dissertatsiya bilan Namangan davlat universitetining Axborot-resurs markazida tanishish mumkin (1478-raqami bilan ro'yxatga olingan). Manzil: 160107, Namangan shahri, Boburshoh ko'chasi, 161-uy, Tel: (+99869) 228-85-01).

Dissertatsiya avtoreferati 2024-yil "15" 08 kuni tarqatildi.
(2024-yil "15" 08 dagi 7 raqamli reestr bayonnomasi).

Z.Y.Sodikov,

Ilmiy darajalar beruvchi ilmiy kengash raisi,
filol.f.d. (DSc), professor

I.O'.Darvishov,

Ilmiy darajalar beruvchi ilmiy kengash kotibi,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD), dotsent

F.I.Karimova,

Ilmiy darajalar beruvchi ilmiy kengash
qoshidagi ilmiy seminar raisi, filol.f.d. (DSc),
dotsent

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahon tilshunosligining onomastika sohasida tilshunoslikning boshqa fanlar bilan integratsiyasi yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Natijada geografiya, tarix, etnografiya, arxeologiya kabi fanlar uchun ham alohida mohiyatga ega bo‘lgan toponimik birliklar: mamlakat, viloyat, tuman, shahar, shaharcha, qishloq, daryo, soy, ariq, buloq kabi geografik obyektlarning maxsus atoqli nomlarini tarixiy va zamonaviy aspektlarda o‘rganish muhim amaliy ahamiyatga ega ekanligi yuqori miqyosga ko‘tarilmoqda. Shu jihatdan toponimik birliklar amaliy tilshunoslikning keng ko‘lamli tadqiqotlari, loyihalari orqali maxsus to‘planmoqda va ularning funksional, leksik-semantik, etimologik, nominatsion-motivatsion, derivatsion, struktural-tipologik, linvostlistik xususiyatlari turli lingvistik paradigma va aspektlar hamda fanlararo integratsiya tamoyillari asosida amaliy tomondan chuqur o‘rganilmoqda. Ayni davrda ham toponimik birliklarning amalda qo‘llanish holatlarining lisoniy tadqiq etilishi o‘zining muhim ahamiyatiga, dolzarbligiga ega.

Dunyo tilshunosligida toponimika sohasiga ilmiy-nazariy jihatdan taraqqiy etgan va mukammallikka erishgan ilmiy yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Hozirgi paytda dunyo ilmiy onomastika maktablarida sohaviy yo‘nalishlar bo‘yicha tadqiqotlar ko‘lami yanada kengayib, takomillashib bormoqda. Ayniqsa, bugungi kun dunyo toponimikasi ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, tabiiy-geografik, madaniy va boshqa omillar ta‘sirida boyib, ma‘no hamda shakliy jihatidan o‘zgarishga uchramoqda. Shuning uchun ham toponimik birliklarning barcha lisoniy qirralarini, jumladan, ularning yasaliş va hosil bo‘lish yo‘llarini zamonaviy tilshunoslik aspektlari nuqtayi nazaridan tadqiq etish ahamiyatga molik kun tartibidagi dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

O‘zbek tilshunosligida ham toponimika muayyan yutuq va natijalarga erishgan, ilmiy maktablari shakllangan onomastikaning bir yo‘nalishi hisoblansa-da, toponimlar makroko‘lamining yasaliş, struktural-tipologik jihatlari monografik aspektda mukammal va to‘liq o‘rganilmagan, toponimik birliklarning yasaliş takomili yuzasidan ilmiy-nazariy xulosalar chiqarilmagan. “Bugungi globallashuv davrida har bir mustaqil davlat o‘z milliy manfaatini ta‘minlash, bu borada avvalo o‘z madaniyatini, azaliy qadriyatlarini, ona tilini asrab-avaylash va rivojlantirish masalasiga ustuvor ahamiyat qaratishi tabiiydir”¹. Shu jihatdan toponimlarining yasaliş, tuzilish xususiyatlarini ochib berish muhim vazifalar sirasiga kiradi. Mustaqillik yillarida O‘zbekiston hukumatining yangi toponimik siyosati, ijtimoiy-siyosiy, madaniy hayotda amalga oshirilgan islohotlar natijasida o‘zbek tili toponimiyasida jiddiy lisoniy va nolisoniy o‘zgarishlar yuz berdi. Ana shunday o‘zgarishlar ta‘sirida tilning oddiy apellyativ leksik sathida bo‘lgani kabi toponimlar makroko‘lamida ham yasaliş jarayoni davom etmoqda. Toponimlarning derivatsion, morfologik va sintaktik tadqiqi tilning toponimik tizimini lisoniy jihatdan tartibga solishda muhim ahamiyatga ega. Masalaga shu nuqtayi nazardan yondashganda mazkur dissertatsiya dolzarblik kasb etadi.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сон “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони // www.lex.uz

O‘zbekiston Respublikasining 1995-yil 21-dekabrda yangi tahrirda qabul qilingan “Davlat tili haqida”gi Qonuni, mazkur hujjatdagi vazifalarni amalga oshirish bo‘yicha Vazirlar Mahkamasining 1996-yil 10-sentyabrdagi 311-son qarori talablari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 13-maydagi PF-4797-son “Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmoni va 2017-yil 17-fevraldagi PQ-2789-son “Fanlar akademiyasi faoliyati, ilmiy tadqiqot ishlarini tashkil etish, boshqarish va moliyalashtirishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2018-yil 5-iyundagi “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi, 2019-yil 21-oktyabrdagi “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi”, 2020-yil 20-oktyabrdagi “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2022-yil 21-iyundagi PQ-289-son “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmon va qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga mazkur tadqiqot ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo‘nalishlariga mosligi. Dissertatsiya respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining I. “Axborotlashgan jamiyat va demokratik davlatni ijtimoiy, huquqiy, iqtisodiy, madaniy, ma’naviy-ma’rifiy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirish” ustuvor yo‘nalishiga muvofiq bajarilgan.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi. Toponimlarning yasalishi, hosil bo‘lishi va yasaliş modellari rus tilshunosligida E.F.Molina, R.A.Ageyeva, K.I.Yurgin I.M.Jeleznyak², turkologiyada K.Abdimuratov, S.Ataniyazov, R.M.Yuzbashev, B.A.Budagov, K.Konkobayev, F.G.Garipova, K.F.Gritsenko, A.A.Kamolov, R.Z.Shakurov, O.T.Molchanova, A.A.Bonyuxov, G‘.F.Sattorov³lar tomonidan o‘rganilgan.

² Каранг. Молина Э.Ф. Очерки по индоевропейскому слообразованию. Ч.1. Названия гидронимий. – Томск, 1973. – 193 с.; Агеева Р.А. Антропонимические основы в восточнославянской гидронимии Псковских и Новгородских земель. – Историческая ономастика. – М.: Наука, 1977. – С.209-216; – Гидронимия болтийского происхождения на территории Псковских и Новгородских земель. – Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов. – Рига, 1980. – С. 147-152; Юргин К.И. Сужение значений формантов в эвенийских топонимах. – ЯиТ, 1976. – Вып 2. – С. 220-224; Железняк И.М. Об одном случае бинаризма в гидронимии Украины // Общеслав. линг. атлас. Материалы и исслед.1978. – М., 1979. – С. 250-261.

³ Абдумуратов К. Топонимика Каракалпакии: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Нукус, 1966; Атанязов С. Топонимика Юга-Восточного Туркменистана: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ашхабад. 1966; – Туркменистанын географик отларынын дшвнндиришли созлуги. – Ашхабад: Илым, 1980. – 364 с.; Юзбашев Р.М., Будагов Б.А. Проблемы топонимии Азербайджана. Научная конференция (Баку, 30-31 мая 1974 г.). – СТ, 1974. – № 5. – С.109-111; Конкобаев К. О киргиских топонимах с компонентом Беш. – Тезисы докладов конф. аспирантов и молодых сотрудников ин-та востоковедения. – М., 1975. – С.117-119; – Топонимия Южной Киргизии. – Фрунзе: Илим, 1980. – 172 с.; Гарипова Ф.Г. Названия больших и малых озер Татарии. – Ономастика Повольжья. – Саранск, 1976. – С. 216-220; Гриценко К.Ф. Глагольные гидронимы в якутском языке. – ЯиТ, 1976, Вып.2. – С.208-213; Гулиева Л.Г. Тюркская гидронимия Кубани // СТ, 1976. – № 2. – С.50-56; Камолов А. О топонимии Башкирии // СТ, 1980. – № 2. – С. 39-46; Шакуров.Р.З. Башкирские

Hozirga qadar o‘zbek tili toponimiyasining leksik-semantik, morfologik, struktural-tipologik, yasaliş xususiyatlari S.Qorayev, T.Nafasov, Z.Do‘simov, T.Enazarov, N.Uluqov, L.G.Karimova, T.Rahmatov, J.Latipov, N.Oxunov, N.Begaliyev, Y.Ne‘matova⁴ va boshqalar tomonidan muayyan darajada o‘rganilgan. So‘z turkumlariga xos konversiya A.G‘ulomov, G‘.Abdurahmonov, F.Abdullayev, S.Obloqulov, H.Ne‘matov⁵, onomastik konversiyaning ayrim jihatlari E.Begmatov⁶, Z.Do‘simov⁷, N.Uluqov⁸ tomonidan o‘rganilgan, biroq o‘zbek tili toponimik tizimiga xos konversiya va transtoponimizatsiya masalalari monografik tadqiq etilmagan.

Tadqiqot mavzusining dissertatsiya bajarilgan oliy ta‘lim muassasasining ilmiy-tadqiqot ishlari bilan bog‘liqligi. Dissertatsiya Namangan davlat universiteti o‘zbek tilshunosligi kafedrasining 2021-2025-yillarga mo‘ljallangan “O‘zbek onomastikasining dolzarb muammolari” mavzusidagi istiqbolli ilmiy-tadqiqot rejasi doirasida bajarilgan.

топонимы бассейна реки Большой Иргиз // Ономастика Повольжья. – Саранск, 1976. – С.209-212; Молчанова О.Т. Структурно-словообразовательные классификации географических имен. – Питання сучасно ономастики. – Киев: Наук думка, 1976. – С. 49-57; Бонюхов А.А. Семантические отношения компонентов производных топонимов (на материале шорских топонимий). – Присхождение обригенов Сибири и их языков. Материалы Всесоюз. конф. (3 июня 1976 г.) – Томск, 1976. – С.147-151; Саттаров Г.Ф. Этнонимы в топонимии и антропонимии Татарии // Исслед.по татар.яз. – Казань, 1977. – С.20-63.

⁴ Қаранг. Қораев С. Ўзбек ойконимларида сўз ясалиши // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1995. – № 5-6. – Б.41-42; Нафасов Т. Сон+от конструкцияли топонимлар // Қарши давлат педагогика институти профессор-ўқитувчилари илмий конференциясининг тезислари. – Қарши, 1967. – Б.65-66; Нафасов Т. Топонимы Кашкадарьинской области: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ташкент, 1968. – 24 с. Ўша муаллиф. Жанубий Ўзбекистон топонимиясининг этнолингвистик анализи. – Тошкент: ТДПИ, 1985. – 83 б; Дўсимов З. Топонимлар таснифи масаласига доир // Ўзбек тили ва адабиёти, 1978. – № 1. – Б.17-20; Дўсимов З. Хоразм топонимлари. – Тошкент: Фан, 1985. – Б. 37-64.; Латипов Ж. Топонимларнинг ясалиши // Ўзбек тили ва адабиёти, 1975. – № 2. – Б.84-86; Охун Н. Қўқон группа районлари топонимиясининг баъзи грамматик хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти масалалари. – Тошкент: Фан, 1971. – Б. 116-122; Охун Н. Топонимия Какандской группы районов: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ташкент, 1978. – 24 с.; Ўша муаллиф. Жой номларининг синтактик-лексик усул билан ясалиши // Тил ва адабиёт таълими, 1997. – № 5-6. – Б.15-49; Каримова Л. Ўзбек тилида топонимларнинг ўрганилиши. – Тошкент: Фан, 1982. – Б. 27-56; Эназаров Т. Объектли бирикмадан ҳосил бўлган туркий топонимлар // Тил ва адабиёт таълими, 1999. – № 3. – Б. 57-61; Бегалиев Н. Самарқанд вилояти гидронимлари (лисоний таҳлили): Филол. фан. ном. ... дисс. – Самарқанд, 1994. – 144 б. Бегжанов.Т.А., Абдимуратов К. Структура каракалпакских топонимов // СТ., 1971. – №6. – С.85-88. Молчанова.О.Т. О компоненте «сай», «чай» в географических наименованиях // Проблемы теории и метод, яз. – Ярославль, 1976. – С. 100-108; Мурзаев Э.М. Апеллятивы в топонимах Средней Азии // Ономастика Средней Азии. – Фрунзе: Илим, 1980. – С. 198-211; Охун Н. Қўқон группа районлари топонимиясининг баъзи грамматик хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти масалалари. – Тошкент: Фан, 1971. – Б. 116-122; Дўсимов З. Топонимлар таснифи масаласига доир // Ўзбек тили ва адабиёти, 1978. – № 1. – Б. 17-20; Нафасов Т. Сон+от конструкцияли топонимлар // Қарши давлат педагогика институти профессор-ўқитувчилари илмий конференциясининг тезислари. – Қарши, 1967. – Б.65-66; Қораев С. Ўзбек ойконимларида сўз ясалиши // Ўзбек тили ва адабиёти, 1995. – № 5-6. – Б. 41-43; Каримова Л. Ўзбек тилида топонимларнинг ўрганилиши. – Тошкент: Фан, 1982. – Б. 27-56; Латипов Ж. Топонимларнинг ясалиши // Ўзбек тили ва адабиёти, 1969. – № 5. – Б. 84-86.

⁵ Неъматов Х., Расулов Р. Ўзбек тили систем лексикологияси асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995. – 136 б.

⁶ Бегматов Э. Антропонимика узбекского языка: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Ташкент, 1965.; Бегматов Э. Антропонимияни тадқиқ қилишнинг социоллингвистик аспекти // Ўзбек тили ва адабиёти, 2011. – № 4.; Бегматов Э.Антропонимлар – антропоцентриқ тадқиқ объекти // Ўзбек тили ва адабиёти, 2013. – № 3.

⁷Дўсимов З. Дўсимов З. Топонимлар таснифи масаласига доир // Ўзбек тили ва адабиёти, 1978. – №1; Дўсимов З. Хоразм топонимлари. – Тошкент: Фан, 1985; Хоразм топонимияси ва “Авесто”// “Авесто” – буюк комусий асар. – Урганч, 2001.

⁸ Улуқов Н. Наманган вилояти гидронимиясида ономастик конверсия ва трансонимизация // Ўзбек тили ва адабиёти, 2007. – № 5. – Б. 73-77.

Tadqiqotning maqsadi o'zbek tili toponimlar makroko'lamidagi konversiya va transezimizatsiya masalalarini Namangan viloyati toponimiyasi materiallari asosida ochib berishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

toponimlar va apellyativlar yasashining farqli jihatlarini yoritish;
toponimlarning yasash va hosil qilish omillarini izohlash;
konversiya usuliga doir qarash va talqinlarni ochib berish;
toponimlarning konversiya usulida yasashini yoritish;
onomastik konversiya va transezimizatsiya, transtoponimizatsiya hamda uning turlarini yoritish;

boshqa onomastik birliklarning toponimlashuvi masalalarini ochib berish.

Tadqiqotning obyekti sifatida o'zbek tili toponimiyasida konversiya usulida yasalgan va transezimizatsiya asosida hosil qilingan toponimlar olindi.

Tadqiqot predmetini o'zbek tilida konversiya usulida yasalgan va transezimizatsiya asosida hosil qilingan toponimlarning lug'aviy asoslari, morfologik, nominatsion-motivatsion, lug'aviy-ma'noviy xususiyatlari tashkil etadi.

Tadqiqotning usullari. Tadqiqot mavzusini yoritishda tavsiflash, tasniflash, qiyoslash, leksik-semantik, nominatsion-motivatsion, derivatsion, statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

toponimik birliklar yasashiga ko'ra apellyativ leksikadan struktural va ifodaviy farqli jihatlarini, toponimlarning hosilaviy shakllanishi usullari, lug'aviy, morfologik asoslari, vosita va modellari tahlili orqali ularning etimologik, tarixiy, lingvomadaniy belgilari aniqlangan;

toponimlar yasashidagi o'ziga xos lisoniy xususiyatlar, apellyativ leksika negizida konversiya usulda toponimlar yasashining struktural, leksik va nominatsion-motivatsion asoslari hamda yangi paydo bo'lgan onomastik birliklar tarkibidagi leksik-semantik, morfologik, struktural o'zgarishlarning tabiiy, ijtimoiy omillari va madaniy, maishiy hamda mafkuraviy sabablari ochib berilgan;

toponimik tizimda onomastik birliklarning o'zaro munosabati, ularning birining ikkinchisiga o'tishi – transezimizatsiya, uning yuzaga kelishidagi lisoniy va nolisoniy omillar hamda onomastik konversiya, transezimizatsiya hodisasi orqali yuzaga chiquvchi leksik-semantik, grammatik va struktural xususiyatlar ilmiy-nazariy asoslar bilan dalillangan;

turli onomastik birliklardan transezimizatsiya usulida hosil bo'lgan antropotoponim, etnotoponim, geortotoponim, mifotoponim, agiotoponim va boshqa toponim turlari hamda bir toponimdan boshqa toponim hosil bo'lishi bilan bog'liq derivatsiya masalalarining lingvistik yo'llari, belgilari tahliliy-tavsifiy usullar orqali isbotlab berilgan.

Tadqiqotning amaliy natijasi quyidagilardan iborat:

toponimik tizimda konversiya va transezimizatsiya tadqiqi natijasida chiqarilgan xulosa hamda talqinlar o'zbek tili onomastikasi, xususan, toponimikasini yangi ilmiy-nazariy qarashlar bilan boyitishi, tilshunoslikning so'z yasashi, leksikologiya, morfologiya sohalari bo'yicha yaratiladigan yangi darslik va o'quv qo'llanmalarining mukammalashuviga xizmat qilishi asoslangan.

o‘zbek tili toponimlarining yasalishi, hosil bo‘lishini o‘rgatish hamda o‘rganishda, toponimlarning izohli va imlo lug‘atlarini tuzishda manba bo‘lishi isbotlangan.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi tahlilga tortilgan materiallar o‘zbek tili tabiatidan kelib chiqqan holda, xulosalar qilish imkonini berganligi, asosligi, metodologik mukammalligi, qo‘yilgan masalalarning aniqligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati. Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati shundaki, dissertatsiya materiallari va ilmiy natijalari o‘zbek tili toponimikasini toponimlarning yasalishi, hosil bo‘lishi va struktural-tipologik xususiyatlari haqidagi yangi ilmiy qarashlar bilan boyitishda muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati shundan iboratki, uning materiallari, natija va xulosalari o‘zbek tili onomastikasi, xususan, toponimikasiga oid darslik va qo‘llanmalar yozishda, oliy o‘quv yurtlarida toponimika bo‘yicha maxsus kurslar, shuningdek, umumiy o‘rta ta‘lim maktablari va oliy o‘quv yurtlarida atoqli otlarning, jumladan, toponimlarning yasalishiga doir mavzularni o‘rgatishda manba vazifasini bajaradi.

Tadqiqot natijalarining joriy qilinishi. O‘zbek tili toponimiyasida konversiya va transonimizatsiya tadqiqi bo‘yicha olingan ilmiy natijalari asosida:

onomastik birliklarning o‘zaro munosabati, birining ikkinchisiga o‘tishi – transonimizatsiya, uning yuzaga kelish omillari, sabablari va onomastik konversiyadan farqli jihatlari, boshqa onomastik birliklardan transonimizatsiya usulida joy nomlari hosil bo‘lishi – toponimlashuv (toponimizatsiya) va uning mahsuli sifatida hosil bo‘lgan antropotoponim, etnotoponim, agiotoponimlar hamda bir toponimdan boshqa toponim hosil bo‘lishi masalalariga doir ilmiy-nazariy qarashlardan Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universitetida davlat ilmiy-texnik dasturlari doirasida 2021-2023-yillar bajarilgan PZ-202004165 raqamli “Umumiy o‘rta ta‘limning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘g‘zaki va yozma kompetensiyalarini rivojlantiruvchi elektron platforma yaratish” mavzusidagi amaliy grant loyihasida foydalanilgan (Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universitetining 2023-yil 6-iyuldagi 01/10-1326 son ma‘lumotnomasi). Natijada atoqli otlar, xususan, toponimlarning yasalish va hosil bo‘lish usullari hamda modellari, apellyativ leksikadan konversiya usulida hosil bo‘lishiga doir izoh hamda talqinlar takomillashgan;

onomastik birliklarning o‘zaro munosabati, birining ikkinchisiga o‘tishi – transonimizatsiya, uning yuzaga kelish omillari, sabablari va onomastik konversiyadan farqli jihatlari, boshqa onomastik birliklardan transonimizatsiya usulida joy nomlari hosil bo‘lishi – toponimlashuv (toponimizatsiya) va uning mahsuli sifatida hosil bo‘lgan antropotoponim, etnotoponim, agiotoponimlar hamda bir toponimdan boshqa toponim hosil bo‘lishi masalalariga doir ilmiy-nazariy qarashlardan Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universitetida davlat ilmiy-texnik dasturlari doirasidagi 2021-2023-yillarda bajarilgan AM-FZ-201908172 raqamli “O‘zbek tilining ta‘limiy korpusini yaratish” mavzusidagi amaliy loyihada foydalanilgan (Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universitetining 2023-yil 6-iyuldagi 01/10-1325-son ma‘lumotnomasi). Natijada onomastik birliklarning o‘zaro munosabati,

трансонимизatsiya va u asosida toponimlar hosil bo'lishiga doir izoh hamda talqinlar mukammallashtgan;

atoqli otlar, xususan, toponimlar yasalishidagi o'ziga xos lisoniy jihatlar, oddiy so'zlar (apellyativ leksika) negizida konversiya usulida toponimlar hosil bo'lishining leksik-semantik va nominatsion-motivatsion, morfologik asoslari, onomastik birliklarning o'zaro munosabati, birining ikkinchisiga o'tishi – трансонимизatsiya, boshqa atoqli otlardan toponimlar hosil bo'lishi, antropotoponim, etnotoponim, agiotoponim va boshqa toponim turlari hosil bo'lishiga doir ilmiy xulosalaridan 2022-2023-yillarda O'zMTK "O'zbekiston" teleradiokanalining "Bedorlik", "Ijod zavqi", "Ta'lim va taraqqiyot", "Milliy ma'naviyat" eshittirishlarining ssenariysini yozishda foydalanilgan (O'zbekiston teleradiokompaniyasining "O'zbekiston" teleradio kanali davlat muassasasining 2023-yil 30-iyundagi 02-36-989-son ma'lumotnomasi). Natijada tinglovchilarning o'zbek tilida toponimlar yasalishiga doir bilim va tasavvurlarini boyishida ahamiyatga ega bo'ldi.

Tadqiqot natijalarining aprobatsiyasi. Tadqiqot natijalari 4 ta xalqaro va 4 ta respublika ilmiy-amaliy anjumanlarida muhokamadan o'tkazilgan.

Tadqiqot natijalarining e'lon qilinishi. Dissertatsiya mavzusi bo'yicha 15 ta ilmiy ish, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi tomonidan doktorlik dissertatsiyalarining asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlarda 7 ta, (5 ta respublika hamda 2 ta xorijiy jurnallarda) maqola nashr etilgan.

Dissertatsiyaning tuzilishi va hajmi. Dissertatsiya kirish, uch asosiy bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar va ilova tarzida berilgan konversiya, трансонимизatsiya usulida hosil bo'lgan toponimlar ro'yxatidan iborat bo'lib, 151 sahifani tashkil etadi.

DISSERTATSIYANING ASOSIY MAZMUNI

"Toponimlar yasalishining nazariy va amaliy masalalari" nomli 1-bobda toponimlarning yasalish xususiyatlari va usullari yoritilgan.

Bobning **"Toponimlarning yasalish xususiyatlari"** nomli 1-bo'limida toponimik birliklarning yasalishiga doir ilmiy qarashlar tahlili berilgan.

Tilning lug'at tarkibida *apellyativ leksika* va onomastik birliklar alohida o'rin tutadi. Morfologiya nuqtayi nazaridan apellyativ leksika *turdosh so'zlar*, onomastik birliklar *atoqli otlar* hisoblanadi. Atoqli otlar – onomastik birliklar leksik-semantik, nominatsion-motivatsion, yasalish va uslubiy xususiyatlariga ko'ra apellyativ leksikadan farqlanadi.

O'zbek tilining so'z yasalish tizimi A.G'ulom, A.Hojiyevlar tomonidan monografik tadqiq etildi⁹, biroq ayrim ishlarini e'tiborga olmaganda¹⁰,

⁹ Хожиев А. Ўзбек тили сўз ясашиши тизими. – Тошкент: О'qituvchi, 2007. – 168 б.

¹⁰ Абдуллаев Ф. Киши отларининг кискартириш усуллари // Ўзбек тили ва адабиёти, 1960. – №3; Ўша муаллиф. Баъзи киши отлари ва уларнинг кискарган формалари // Абдуллаев Ф. Хоразм шевалари. – Тошкент, 1961. – 1-т. – Б.106-109; Бегматов Э. Ўзбек тили антропонимикаси: Филол. фан. ном. ... дис. – Тошкент, 1965. – 483 б; Ўша муаллиф. Ўзбек исмлари маъноси. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 1998. – 608 б; Ўша муаллиф. Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент: Фан, 2013. – 264 б.; Хусанов Н.А. XV аср ўзбек адабий ёдгорликларидаги антропонимларнинг лексик-семантик ва услубий хусусиятлари: Филол. фан. док. ... дис. – Тошкент, 2000; Хусанов Н. Ўзбек антропонимлари тарихи. –

toponimlarning yasaliş xususiyatlari, modellari mukammal tadqiq etilmagan. Ilmiy tadqiqotlarda ko‘pincha toponimlarning yasalişini struktural-tipologik tasnifi va tahlili bilan aralash holda o‘rganilgan, yasaliş usullari, modellari, yasovchi vositalar aniq va yorqin ochib berilmagan, masalani yoritishda chalkashliklar bor.

Hozirga qadar toponimikaga doir barcha dissertatsiya, risola, o‘quv adabiyoti va maqolalarda toponimlarning yasalişini xususida bir xil fikrlar kuzatiladi, misollar ham o‘xshash yoki aynan. Bu tadqiqotlarda masalaga an‘anaviy yondashuv, takroriylik va sohaga doir tayanch ilmiy adabiyotlarga asoslanish, ularga havolalar berish bilan cheklanish natijasidir.

Apellyativ leksika va onimlar (atoqli otlar)ga xos farqli lisoniy belgi-xususiyatlardan biri – ularning yasalişida bo‘lib, apellyativ leksikaning o‘z lisoniy materialiga egaligi, atoqli otlarning, jumladan, toponimlarning ana shunday materialga ega emasligidir. Bu farqli lisoniy belgi ko‘pgina onomastikaga doir ilmiy adabiyotlarda alohida ta‘kidlanadi. Jumladan, T.A.Serebrennikov: “Toponim va antroponimlar hamisha til bazasida yaratiladi. Ularni hosil qilishda tilning kundalik turmushda ko‘p qo‘llanuvchi modellaridan, qo‘shma so‘zlardan, so‘z birikmalaridan va hatto, butun bir gaplardan foydalaniladi”, – deb yozadi¹¹.

Albatta, yuqoridagi fikr asosli. Toponimlar va boshqa onimlar ham tilning leksik birligi. Shu nuqtayi nazardan ular ham til qonuniyatlari negizida yashaydi. Boshqa onomastik birliklar kabi toponimlar ham yasaliş xususiyatiga ega.

Toponimik birliklarni yasashda tildagi apellyativ leksika va so‘z yasovchi affikslar hamda usullardan foydalaniladi. Masalan, o‘zbek tiliga fors tilidan o‘zlashgan *egallovchi* ma‘nosini anglatuvchi *-iston* qo‘shimchasi vositasida otlardan narsa, predmetning mo‘llicini, makon ifodalovchi o‘rin otlari (*bog‘iston*, *guliston*, *qabrison*, *cho‘liston*), ya‘ni apellyativlar va xalq, millat nomiga qo‘shib, ular yashaydigan joy nomlari yasaladi: *O‘zbekiston*, *Qirg‘iziston*, *Tojikiston* kabi¹².

Namangan urbanonimiyasiga xos “*Lola*”, “*Go‘zal*”, “*Oromgoh*”, “*Sardoba*”, “*Sumalak*” kabi daha nomlari ot va sifat turkumlariga mansub apellyativlardan hech qanday grammatik vositalarsiz konversiya, *Jiydakapa* (Uychi t.), *Beshkapa*, *Peshqo‘rg‘on* (Chor. t.) kabi qo‘shma tarkibli toponimlar kompozitsiya usulida yasalgan.

Ilmiy adabiyotlarda atoqli otlar, jumladan, toponimlar yasalmaydi, hosil qilinadi degan qarashlar bor. A.Hojiyevning fikricha, “... tildagi mavjud birliklar, so‘z yasaliş birliklari asosida, ma‘lum usul orqali yangi so‘z hosil qilish bilan u yoki bu til va nutq birliklarining, ma‘lum sabablar tufayli, lug‘aviy birliklarga o‘tishi boshqa-boshqa hodisalardir”. Olimning fikricha, so‘z yasalişining *leksik-semantik usul*, *morfologik-sintaktik usul* deb ta‘riflanayotgan turlarida ham so‘zning biror sabab tufayli yuzaga kelish hodisasi bor, lekin so‘z yasaliş hodisasi yo‘q¹³. Albatta, bu fikrda ham ma‘lum asos bor. Ayrim onomastik birliklar til leksikasida mavjud o‘z va o‘zlashma qatlamga mansub apellyativlar hamda onomastik birliklardan yasaladi hamda hosil qilinadi.

Тошкент: Navro‘z, 2014. – 244 б. Раҳимов С. Хоразм минтақавий антропонимияси: Филол. фан. ном. ... дис. автореф. – Тошкент, 1998. – 24 б.; Низомова Ш. Ўзбек тахаллусларининг тарихий-лисоний тадқиқи: Филол. фан. фал. док. ... диссер. – Наманган, 2021. – 222 б.

¹¹ Серебренников Т.А. О методах изучения топонимических названий // Вопросы языкознания, 1959. – № 6. – С. 16.

¹² Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2020. – 5-ж. – Б.580.

¹³ Ҳожиёв А. Ўзбек тили сўз ясаиши тизими. – Тошкент: О‘qituvchi, 2007. – Б. 8.

Топонимлар yasalish prinsipi jihatidan oddiy soʻz yasalishidan farq qilmaydi. Soʻz yasalishi usullari va vositalari toponim yasashda ham ishtirok etadi. Ammo atoqli otlarning oʻziga xos bir qator semantik va grammatik xususiyatlarini eʼtiborga olmoq lozim.

Leksemalar toponimga aylangach, maʼlum obyekt bilan bogʻlanadi va shu obyektни ifodalash uchun maxsuslashadi. Leksemalarning toponimga aylangunga qadar boʻlgan maʼnosi ikkinchi planga tushadi. Toponimga aylangach, uning asosiy funksiyasi maʼlum obyektни xuddi shunday boshqa obyektдан farqlashdan iborat boʻladi. Shunday ekan, bu holatlar bilan bogʻliq holda uning formal-morfologik xususiyati oʻzgaradi¹⁴.

Bobning 2-boʻlimida **“Toponimlarning yasalish usullari va modellari”** yoritilgan.

Toponimlarning yasalish modellari har bir tilda oʻziga xos xususiyatlarga ega boʻladi. Shuningdek, bunda tillararo umumiyliklar ham mavjud. Chunki toponim yasash modellari, umuman hosil qilish, yaratish sxemasi umumlashgan, abstrakt hodisadir¹⁵. Davrlar davomida har bir til oʻzining toponim yasash modellari sistemasini hosil qilgan. Albatta, har bir tilning toponimik modellari shu tilning soʻz yasash modellari asosida vujudga keladi. Masalan, slavyan tillari toponimik tizimida affiksatsiya, turkiy tillar toponimiyasida soʻzlar qoʻshilmasidan toponim yasash asosiy oʻrinda turadi¹⁶.

N.Oxunov toponimlar yasalishining quyidagi uch usulini qayd etadi: 1. Onomastik konversiya usuli. 2. Affiksatsiya usuli. 3. Sintaktik-leksik usul¹⁷.

T.Enazarov “toponimik yasalish tamoyilining meʼyorlari” termini ostida quyidagi usullarni koʻrsatadi: 1. Affiksatsiya usuli. 2. Kompozitsiya usuli. 3. Abbreviatsiya usuli. 4. Onomastik konversiya usuli¹⁸. Bizningcha, yasalish usullariga nisbatan “toponimik yasalish tamoyilining meʼyorlari” terminining qoʻllanishi til meʼyorlarga zid. Abbreviatsiya usulida toponimlar yasalmaydi. Materiallar tahlili oʻzbek tilida toponimlar affiksatsiya, kompozitsiya, konversiya usullarida yasalishini va transonimizatsiya usulida hosil qilinishini koʻrsatadi.

Affiksatsiya usulida toponimlar yasalishi. Oʻzbek tili soʻz yasalish tizimida affiksatsiya usuli sarmahsul hisoblanadi, toponimlar yasalishida kam qoʻllanadi.

Oʻzbek tilida affiksatsiya usuli bilan sodda tarkibli toponimlar yasaladi, biroq toponim yasashga xoslangan qoʻshimchalar bir nechta xolos. Tadqiqotlarda *-chi* (*Bugʻdoychi, Boʻtqachi, Karnaychi, Koʻmirchi, Sandiqchi, Ipakchi, Ovchi*), *-kor* (*Paxtakor, Gʻallakor, Sohibkor*), *-chilik* (*Dalachilik, Jiyakchilik, Koʻnchilik, Taroqchilik, Kosibchilik, Pichoqchilik, Egarchilik*), *-xona, -obod* kabi birliklarni topoformantlar sifatida talqin etadi¹⁹. Aslida faqat *obod* vositasidagina toponimlar yasaladi.

¹⁴ Дўсимов З. Топонимларнинг ясаши масаласига доир // Ўзбек тили ва адабиёти, 1980. – №2. – Б.44-45.

¹⁵ Суперанская Структура имени собственного. – М.: Наука, 1972. – С.87. Охунув Н. Жой номларининг грамматик тузилиши ва ясаши. – Қўқон, 2004. – Б.3. 40 б.

¹⁶ Қораев С. Географик номлар маъноси. – Тошкент: Ўзбекистон, 1970. – Б.14.

¹⁷ Охунув Н. Ўзбекистон топонимияси. – Қўқон, 2005. – Б.64.

¹⁸ Эназаров Т. Топонимларнинг этимологик тадқиқ қилишнинг илмий-назарий ва амалий-услубий асослари. – Тошкент, 2001. – I китоб.

¹⁹ Аҳмадалиев Ю.И. Топонимика ва географик терминшунослик. – Фарғона, 2018. – Б.64-65.

Топонимлар yasalishi haqida fikr yuritganda diaxron va sinxron yasalishni farqlash lozim. Tarixan toponimlar affiksatsiya usulida ham faol yasalgan, biroq hozirga kelib bu usulda toponimlar yasalishi mahsulsiz, deyarli to‘xtagan.

Ko‘pgina tadqiqotchilar *-chi*, *-chilik* affikslarini toponim yasovchi affikslar sifatida talqin etadilar. Z.Do‘simov to‘g‘ri qayd etganidek, bu qo‘shimchalar qadimdan shu kasb bilan shug‘ullanuvchi shaxs otini yasashga moslashgan²⁰.

A.Hojiyev: “Ayrim ot yasovchilar, deyarli yoki butunlay o‘z vazifasini to‘xtatdi – mahsulsiz qo‘shimchalarga aylandi”, degan fikr bildiradi²¹. O‘zbek tili toponimiyasiga xos *-iston*, *-loq* affikslariga ham bu fikrlar taalluqlidir.

Топонимларning morfologik usulda yasalishi haqida so‘z borganda, atoqli otning yasalish jarayonini to‘g‘ri belgilash muhimdir. Bu o‘rinda Z.Do‘simovning ushbu fikrlarini asosli deb hisoblash mumkin: “... toponimlarning yasalishi va tuzilishi turlicha talqin qilinadi. Bu hol ushbu masalada biroz chalkashishiga olib keldi. Ba‘zi qo‘shimchalar hech bir asossiz toponim yasovchi morfema deb talqin qilinadi”²². Masalan, o‘zbek tilidagi *-iston* [f. “egallovchi” ma’nosini anglatuvchi qo‘shimcha] quyidagi vazifalarda qo‘llanadi:

1) xalq, millat nomiga qo‘shilib, u yashaydigan joyni anglatuvchi o‘rin oti yasaydi: *O‘zbekiston*, *Qirg‘iziston*, *Turkmaniston* kabi;

2) otlarga qo‘shilib asosdan anglashilgan predmetning mo‘llicini ifodalovchi o‘rin oti yasaydi: *bog‘iston*, *guliston*, *cho‘liston*, *qabrison* kabi.²³

Hozirda *-iston* affiksi bilan toponimlar yasash ham to‘xtagan. Respublikaning boshqa hududlari, jumladan, Namangan viloyatidagi *-iston* tarkibli *Bog‘iston* (Chortoq t.), *Guliston* (Uychi t.) oykonimlariga kelsak, ular affiksatsiya usulida emas, balki konversiya usulida yasalgan, ya’ni yasama *bog‘iston*, *guliston* apellyativlarining atoqli otga o‘tishi mahsulidir.

Sintaktik usulda toponimlar yasalishi. O‘zbek tili toponimik makroko‘lamida kompozitsiya usuli faol qo‘llanadi. *Yangiqo‘rg‘on*, *Uchqo‘rg‘on*, *Hasanobod*, *Yangiyer* (Nam. v.) kabi.

A.Hojiyevning talqinicha, sintaktik-leksik usul bilan so‘z yasalishi so‘z birikmasining so‘z (leksema)ga aylanishi demakdir. Bu jarayonda so‘z birikmasi sintaktik birlikdan leksik birlikka aylanadi – qo‘shma so‘z yuzaga keladi²⁴. Ilmiy manbalarda so‘z yasalishining bu usuli *leksikalizatsiya* deb ham atalgan²⁵.

So‘z birikmalarining leksikalizatsiya vositasida qo‘shma toponimga aylanishini quyidagi turlarga bo‘lib o‘rganish mumkin:

1. Sifatlovchili (yoki bitishuv munosabatidagi) so‘z birikmalarining qo‘shma toponimga aylanishi: *sho‘r suv* > *Sho‘rsuv*, *katta qo‘rg‘on* > *Kattaqo‘rg‘on*, *yangi yer* > *Yangiyer*, *qora suv* > *Qorasuv*, *oq tepa* > *Oqtapa* kabi.

2. Qaratqichli (yoki moslashuv munosabatidagi) so‘z birikmalarining qo‘shma toponimga aylanishi. Bunday qo‘shma nomlar qaratqichli so‘z birikmalarining soddalashuvi (ixchamlashuvi) natijasida paydo bo‘ladi:

²⁰ Дўсимов З. Хоразм топонимияси. – Тошкент: Фан, 1985. – Б.48.

²¹ Хожиев А. Ўзбек тили сўз ясаши тизими. – Тошкент: О‘қитувчи, 2007. – Б.111.

²² Дўсимов З. Топонимик индикаторлар // Ўзбек тили ва адабиёти, 1972. – № 4.– Б.71-74.

²³ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: О‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020. – 5-ж. – Б.580.

²⁴ Хожиев А. Ўзбек тили сўз ясаши тизими. – Тошкент: Ўқитувчи, 2010. – Б.30.

²⁵ Маматов Н. Ўзбек тилида кўшма сўзлар. – Тошкент, 1982. – Б.142.

a) qaratqich va egalik qo'shimchalarining tushib qolishi. Bunda avval qaratqich (-ning), so'ng egalik (-i) qo'shimchasi tushadi: *Do'smatning cheki* > *Do'smat cheki* > *Do'smatchek*, *Olimning to'qayi* > *Olim to'qayi* > *Oldimto'qay*, *Umarbekning guzari* > *Umarbek guzari* > *Umarbekguzar* kabi;

b) qaratqich qo'shimchasining tushib qolishi. Mazkur ko'rinishdagi toponimlarda qaratqich qo'shimchasi tushadi, lekin III shaxs egalik qo'shimchasi saqlanadi: *ariqning boshi* > *Ariqboshi*, *ko'lining bo'yi* > *Ko'lbo'yi* kabi.

3. To'ldiruvchili (yoki boshqaruv munosabatidagi) so'z birikmalarining qo'shma toponimga aylanishi. Bunda -ni qo'shimchasining tushishi kuzatiladi: *Toshkesar*, *Bedabosgan*, *Tangatopdi*, *Otqamar* kabi²⁶.

Qo'shma tarkibli toponimlar tarkibida *qishloq*, *qo'rg'on*, *mahalla*, *tepa* kabi toponimik indikatorlar faol qo'llanadi. Ular toponimlarning turini aniqlovchi qismlardir.

O'zbek tili toponimik tizimida qo'shma tarkibli toponimlar miqdoran ko'p. Bu, albatta, nomlar yasashda aniqlikka intilish mahsulidir.

Keyingi davrlarda *obod* topoformanti vositasida turli lug'aviy birliklar, xususan, jamlik, o'rin-joy, narsa-buyum, mavhum tushunchalarni ifodalovchi ot apellyativlardan toponimlar, asosan, aholi manzillarining, ya'ni mahalla, qishloq nomlari yasalishi faollashgan: *Hojibod MFY*, *Islomobod MFY* (Uychi t.), *Elobod MFY* (Nam. sh.), *Hayitobod MFY* (Ming. t.), *Mehnatobod MFY* (Chust t.), *Gulobod MFY* (Kos. t.), *Dehqonobod MFY* (Chor. t.), *Mirzaobod MFY*, *Islomobod MFY* (Uychi t.), *Mulkobod MFY* (Ming.t.) va boshqalar.

Ayrim olimlar *biror narsa ko'p* ma'nosini anglatuvchi *-xona* qo'shimchasi vositasida urug' nomlari va boshqa so'zlardan *Bahrinxona*, *Do'rmonxona*, *Bo'rixona* (bo'ri ko'p joy), *Kaptarxona* (kaptar ko'p joy), *Jayraxona* (jayra ko'p joy) toponimlari yasalgan deb ko'rsatishadi²⁷. Bu fikrga qo'shilish qiyin, tojikcha *xona* so'zi *uy*, *turarjoy*, *bino* ma'nolarini anglatadi, biroq yuqoridagi toponimlar affiksatsiya usulida emas, konverziya usulida yasama so'zlardan hosil qilingan.

O'zbek tili toponimiyasida kompozitsiya usulida qo'shma tarkibli toponimlar yasalishining quyidagi modellari kuzatiladi:

I. Ot + ot modelidagi qo'shma tarkibli toponimlar. Masalan, *Qayrag'ochovul*, *Gulqishloq* (Ming t.), *G'ishtko'prik* (Uychi t.), *Xonqo'rg'on* (Koson t.), *Yorqishloq* (Chust t.), *Toshqo'rg'on* (Pop t.) kabi;

II. Sifat + ot qolipidagi qo'shma tarkibli toponimlar: (Norin t.), *Qorapolvon* (Yangi. t.), *Qorashahar* (Ming.t.), *Qoraqo'rg'on* (Chust t.), *Sho'rqishloq* (Nam. t.) *Qizilqiyoy* (Yang. t.), *Oqtosh* (To'ra. t.) kabi.

III. Son + ot qolipidagi qo'shma tarkibli toponimlar: *Yettiqo'rg'on* (Chust t.), *Yettikon* (To'ra. t.), *Uchtepa* (Norin t.) kabi.

IV. Fe'l + ot modelidagi qo'shma tarkibli toponimlar: *Keskanyor* (Chortoq t.), *Qolgandaryo* (Mingbuloq t.), *Bordimko'l* (To'raqo'rg'on t.) kabi.

Dissertatsiyaning "**Konverziya usulida toponimlar yasalishi tahlili**" nomli 2-bobida konverziya haqidagi ilmiy-nazariy qarashlar, onomastik konverziya va uning turlari, xususan, toponimizatsiya (toponimlashuv) hodisasi yoritilgan.

²⁶ Охунов Н. Ўзбекистон топонимияси. – Қўқон, 2005. – Б. 66-67.

²⁷ Qorayev S. Toponimika. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati, 2006. – B. 34-35. Ахмадалиев Ю.И. Топонимика ва географик терминшунослик. – Фарғона, 2018. – Б.65.

Mazkur bobning 1-bo'limida **“Toponimik tizimda konversiya va uning tadqiqi”** berilgan.

Tabiat va jamiyatdagi o'zgarishlar, ya'ni nolisoniy va lisoniy omillar ta'sirida tilning onomastik birliklari ham miqdoran boyib, ma'noviy va shakliy jihatdan sayqallanib, takomillashib boradi. Bu jarayon til taraqqiyotiga xos *derivatsiya, konversiya, transformatsiya, transpozitsiya* singari hodisalari orqali yuzaga chiqadi.

Konversiya termini tarixiy-etimologik jihatdan lotincha *conversio* so'zidan olingan bo'lib, aslida *aylantirish; o'zgartirish* ma'nolarini anglatadi. O'zbek tilida *almashtirish, o'zgartirish, qayta hisob-kitob qilish; oldingi yillarda chiqarilgan davlat zayomlarini yangisi bilan almashtirish* ma'nolarida qo'llanadi²⁸.

Tilshunoslikda so'zning fonetik va morfologik jihatdan o'zgarmay, bir so'z turkumidan boshqa so'z turkumiga o'tishi, shu yo'l bilan yangi so'z hosil bo'lishi *konversiya* deb ataladi.²⁹ Ayrim ilmiy adabiyotlarda *konversiya* so'zlarning turkumdan turkumga o'tishi sifatida talqin etiladi.

Tilda so'zlarning bir turkumdan boshqa turkumga o'tishi to'xtovsiz bo'ladi, chunki so'z turkumlarining o'zi qat'iy chegara bilan ajralib turuvchi hodisa emas, tilning doimiy harakati natijasida so'zlar bir leksik-grammatik kategoriya tomon siljib, ularning vazifasini bajarishga moyillasha boradi.

Konversiya termini turli soha va fanlarda qo'llanadi, ammo tilshunoslikda bu termin so'z yasashining turlaridan biri sifatida talqin qilinadi. *Konversiya* so'z yasashiga oid adabiyotlarda hozirga qadar *so'z yasashining leksik-semantik usuli* yoki *leksik-grammatik usuli* deb atalishi ham kuzatiladi.

Rus tilshunosligida A.I.Smirniskiy, L.V.Shcherba, V.V.Lopatin, S.P.Safranova, I.A.Melchuk, A.V.Superanskaya, Y.S.Kubryakova, Z.A.Potixa, A.F.Juravlevlarning tadqiqotlarida *konversiya* borasida qarashlar bor. V.V.Vinogradov, o'z navbatida, *konversiya* hodisasiga so'z yasashning *leksik-semantik usuli* sifatida qaraydi³⁰.

Tahlillardan ko'rinadiki, tilshunoslikda *konversiya* hodisasiga turlicha yondashuv va buning natijasida xilma-xil ta'riflashlar kuzatiladi. *Konversiya* termini bilan ifodalangan tushuncha tilshunoslikda *so'z yasashining morfologik-sintaktik usuli, transpozitsiya, implist so'z yasash, translatsiya, nol morfemali derivatsiya, noxususiy derivatsiya, transformatsiya* terminlari bilan turli xil nomlangan.

A.I.Smirniskiy birinchi marta *konversiya* so'z yasash vositasimi, degan savolga javob berish orqali uning nisbatan aniq ta'rifini shakllantirdi. U *konversiya* shunchaki so'zning leksik ma'nosi yoki sintaktik funksiyasini o'zgartirish emas, “nutqning bir qismidan ikkinchisiga o'tish” degan fikr oxir-oqibat hech qanday natija bermasligini, konversiyaning so'z yasash usuli ekanligi, chunki bu jarayon natijasida yangi so'z paydo bo'lishini aytadi. Olimning fikricha, *konversiya* so'z yasashning bir turi bo'lib, unda faqat so'z paradigmasining o'zi so'z yasash vositasi bo'lib xizmat qiladi.

²⁸ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2020. 2-ж. – 398 б.

²⁹ Ҳожиев А. Лингвистик терминларнинг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1985. – Б.45.

³⁰ Виноградов В.В. Словообразование в его отношении к грамматике в лексикологии // Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М., 1975. – С.213.

Shuni ta'kidlash kerakki, rus tilshunoslarining aksariyati A.I.Smirniskiyning ortidan borib, konversiya hodisasini soʻz yasash usuli sifatida talqin qiladilar. 60-yillarning boshlarida A.I.Smirniskiy va uning izdoshlari bilan bir qatorda, yevropa tilshunoslari Dokulil va Marchand ham konversiyani soʻz yasash usuli jihatidan koʻrib chiqadilar va uning oʻziga xos yasaliş xususiyatlari haqidagi bir qator masalalarga oydinlik kiritadilar.

Konversiya, yaʼni soʻzlarning bir turkumdan boshqa turkumga oʻtib turishi ham tilning ifoda (shakliy) va mazmun planlari birliklarining nomutanosibliği – asimmetriyasi bilan tavsiflanuvchi hodisalar sirasiga kiradi. Konversiya jarayonida soʻzning shakliy jabhasida hech qanday oʻzgarish sodir boʻlmagan holda, uning sintaktik va semantik jihatlarida sezilarli oʻzgarish yuz beradi³¹.

“Soʻz turkumlari konversiyasi morfologiya bilan sintaksisning, leksikologiya bilan soʻz yasalişining kesishgan nuqtalarida yuzaga keladi”³².

Konversiyaning mohiyati soʻz turkumini oʻzgartirishdan iboratligi hodisani tashqi yasaliş tusida ekanligini koʻrsatadi. Lekin bu koʻchish bir hodisaning avvalgi holatini tamoman qoldirib, boshqa holatga oʻtishi – aylanishi xarakterida emas, balki avvalgi holati turgan holda yangi holatga ham ega boʻlishdir: bir soʻz ikki soʻzga aylanadi. Demak, bu aslida koʻchish emas, balki bir tomondan qaraganimizda, “kengayish”dir. Shunga koʻra *koʻchish, oʻtish, oʻzgarish* kabi soʻzlarining hech qaysisi bu hodisani toʻla aks ettirmaydi. Bunday soʻz yasashni nisbatan keng maʼnoda qoʻllangan konversiya (“oʻzgarish”, “oʻtish”, “aylanish”) termini bilan atash shartli xarakterga egadir³³.

Bobning 2-boʻlimida **“Onomastik konversiya usulida toponimlar yasalişii”** xususida fikr yuritilgan.

Terminologik lugʻatlarda apellyativlarning biror atoqli ot vazifasiga oʻtishi *onomizatsiya* yoki *atoqli otlashuv* sanaladi³⁴. Bu hodisa boshqa oʻrinlarda yanada aniqroq qilib, *onomastik konversiya //onomastik konversiya usuli* deb yuritiladi. Mazkur termin birinchi marta A.V.Superanskaya tomonidan qoʻllangan³⁵. Onomastik konversiya – apellyativ leksikaning hech qanday yasovchi vositasiz atoqli ot vazifasiga oʻtishi³⁶. Onomastik birliklar, jumladan, antroponimlar, toponimlar, hosil boʻlishida *onomastik konversiya* muhim oʻrin tutadi M., *lola* (oʻsimlik nomi) > *Lola* (qizlar ismi – antroponim), “*Lola*” (daha nomi – toponim, Nam. sh.) *goʻzal* (belgi-xususiyat, sifat) > *Goʻzal* (ism – antroponim), “*Goʻzal*” (daha nomi – urbanonim) kabi.

Atoqli otdan atoqli ot hosil boʻlishi onomastik terminologiyada *konversiya va transonimizatsiya* deb koʻrsatiladi³⁷. Koʻrinadiki, aynan bir til hodisasiga nisbatan ikki xil termin qoʻllanadi. N.Uluqovning fikricha, turdosh otlardan hech qanday oʻzgarishsiz atoqli otlar yasalişiga nisbatan konversiya, bir atoqli otdan boshqa atoqli ot hosil boʻlishiga nisbatan transonimizatsiya terminini qoʻllash maqsadga

³¹ Турдибоев Т.Х. Ўзбек тилида ёрдамчи сўзлар конверсияси: Филол. фан. ном. ... диссер. автореф. – Тошкент, 1996. – Б.8-9.

³² Ким О.М. Транспозиция на уровне частей речи и явления омонимии в современном русском языке. – Ташкент: Фан, 1976. – С.5-6.

³³ Ўзбек тили грамматикаси. Морфология. – Тошкент: Фан, 1976. – I т. – Б. 47.

³⁴ Қаранг. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – М.: Наука, 1988. – С. 91.

³⁵ Суперанская А.В. Структура имени собственного. Фонология и морфология. – М.: Наука, 1969. – С.92-93.

³⁶ Бегматов Э., Улуков Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. – Наманган, 2006. – Б. 61.

³⁷ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2020. – 2-ж. – Б.153.

muvofiq. Demak, *transonimizatsiya* – biror tip atoqli otning boshqa tip atoqli otga o‘tishi³⁸.

Onomastik makro va mikroko‘lamlarning barchasida konversiya kuzatiladi. Shu nuqtayi nazardan onomastik konversiyaning antronimlashuv (antroponimizatsiya), toponimlashuv (toponimizatsiya), etnonimlashuv (etnonimizatsiya), fitonimlashuv (fitonimizatsiya), zoonimlashuv (zoonimizatsiya) kabi turlari mavjud.

Toponimlar yasalişida *toponimik konversiya*, ya’ni *toponimlashuv (toponimizatsiya)*³⁹ faol qo‘llanadi. Toponimik konversiya asosida yasalgan toponimlar ikki turli bo‘ladi:

1. Tub asosdan hosil qilingan sodda toponimlar: *Sohil, Bog‘* (Yangi. t.), *Istiqlol, Guzar* (Chust t.), *Yog‘du* (Uch. t.), *Dasht* (To‘ra. t.) kabi.

2. Yasama so‘zlardan hosil qilingan sodda toponimlar: *Shifokor* (Uychi t.), *Sohibkor* (To‘ra. t.), *Do‘stlik* (Nor. t.), *Yoshlik* (Kos. t.), *Nurchi* (Nam. sh.) kabi.

Toponimiyadagi konversiya usuli bilan affiksatsiya usulidagi yasalişni aralashtirish ko‘p hollarda toponimlarning motivlarini noto‘g‘ri talqin qilishga olib keladi⁴⁰. Z.Do‘simov ta’kidlab ko‘rsatganidek, onomastik konversiya usulida toponim hosil qilinganda, leksema o‘z vazifasini, sintaktik qurshovini o‘zgartirish bilan birga, o‘z paradigmasini ham o‘zgartiradi. Toponimlarning hosil bo‘lishini belgilashda mazkur jihatlarni e’tiborga olish, ayni paytda ularning morfologik tuzilishini belgilashda ham muhim ahamiyatga egadir.

Toponimiyadagi konversiya usuli bilan affiksatsiya usulidagi yasalişni aralashtirish ko‘p hollarda toponimlarning motivlarini noto‘g‘ri talqin qilishga olib keladi. Bu holatni turkologiyadagi, jumladan, o‘zbek tilshunosligidagi toponimlar tadqiqiga oid ishlarda ham kuzatish mumkin. M., *Qo‘g‘ali, Axtachi, Ko‘nchilik* kabi toponimlar tarkibidagi *-li, -chi, -chilik* formantlari toponim yasovchilar emas, chunki bu affikslar toponimlar tarkibiga mazkur so‘z toponimik nomga aylanmasdan oldin qo‘shilgan. Demak, ushbu nomlar ayrim ishlarda qayd etilganidek, affiksatsiya usulida emas, *onomastik konversiya usulida* yasalgan⁴¹.

Ot apellyativlar konversiyasi asosida yasalgan toponimlarning leksik-semantik xususiyatlari. O‘zbek tilida toponimik konveriya, asosan, ot, sifat, fe‘l kabi apellyativlar asosida yuzaga keladi.

Ot apellyativlar atoqli otlar o‘zaro farqlansa-da, bir turkumga mansubligi nuqtayi nazaridan bir-biriga ancha yaqin. Shu jihatdan boshqa tillardagi kabi o‘zbek tilida ham ot apellyativlarning toponimlashuvi faol.

O‘zbek tilidagi ot apellyativlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlarni lug‘aviy asosi va nominatsion-motivatsion xususiyatiga ko‘ra quyidagicha guruhlash mumkin:

1. Aholining ijtimoiy hayoti motivatsiyasi asosida konversiya usulida yasalgan toponimlar. Bunday toponimlar aholining kasbi-kori, hunari, kundalik mashg‘uloti, ijtimoiy tabaqalanishi motivlari asosida yuzaga kelgan. Shu jihatdan

³⁸ Улуков Н. Ўзбек тили гидронимларининг тарихий-лосоний тадкики: Филол. фан. док. ... диссер. – Тошкент, 2010. – Б.205.

³⁹ Қаранг. Дўсимов З. Хоразм топонимлари. – Тошкент: Фан, 1985. – Б. 41.

⁴⁰ Улуков Н. Ўзбек тили гидронимларининг тарихий-лосоний тадкики: Филол. фан. д-ри. ... дисс. автореф. – Тошкент, 2010 – Б. 204.

⁴¹ Суперанская А.В. Структура имени собственного. Фонология и морфология. – М.: Наука, 1969. – С. 92-93.

mazkur turga mansub toponimlarni lugʻaviy asosiga koʻra quyidagicha tasniflash mumkin:

a) kasb-hunar ifodalovchi ot apellyativlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Koʻzagarlik* (Nam. sh.), *Chitgar* (Kos. t.), *Sohibkor* (Nor. t., Chor. t.), *Etikdoʻz*, *Doʻzanda* (Chust t.), *Beshikchi* (Chor. t. Mustaqillik MFY) kabi. Bunday nomlar M.Muhammadaliev tomonidan oʻrganilgan⁴².

c) mansab, unvon ifodalovchi ot apellyativlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Qozi* (Pop t. Istiqlol MFY); *Sarkarda* (Pop t. Qandigʻon MFY); *Navkar* (Nam. sh. Obod MFY) kabi.

2. Oʻsimlik, yaʼni gul va daraxt nomlarini ifodalovchi lugʻaviy birliklar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar:

a) gullarni ifodalovchi apellyativlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Binafsha* (Nam. sh. Navroʻz MFY); *Boychechak* (Nam. sh. Axsikent MFY); *Lola* (Nam. sh. MFY) kabi;

b) oʻsimliklarni ifodalovchi apellyativlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Rayhon* (Uychi t. Toshloq MFY); *Sadarayhon* (Nam. sh. MFY) kabi;

v) daraxtlarni ifodalovchi apellyativlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar. Bunday toponimlar oʻz ichida ikki guruhga ajratiladi:

– mevali daraxtlarni ifodalovchi apellyativlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Bodom* (Kos. t. Jar MFY); *Shaftoli* (Uychi t. Boʻston MFY); *Olmurut* (Uychi t.); *Qoratut* (Nam. sh. Sharshara MFY) kabi;

– mevasiz daraxtlar ifodalovchi apellyativlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Chinor* (Uch. t. Madaniyat MFY); *Majnuntol* (Kos. t. MFY) kabi. Shuningdek, gul va daraxtlarning qismini ifodalovchi apellyativlar konversiyasi asosida yasalgan toponimlar ham bor: *Gʻuncha* (Nam. sh. MFY; Nam. t. Guldirov MFY) kabi.

3. Biror bir inshoot yoki maskanni ifodalovchi otlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Bozor* (Uychi t. Doʻstlik MFY), *Madrasa* (Chust t. Qalʼapoyon MFY); *Maktab* (Yangi. t. Radivon MFY) kabi.

Inshoot va maskan ifodalovchi apellyativlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlarni davriy jihatdan ikki turga ajratish mumkin:

a) qadimiy inshootlarni ifodalovchi apellyativlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Minora* (Nam. sh. Nurobod MFY); *Oʻrda* (Pop t. Obod MFY); *Saroy* (Uychi t. Gumbaz MFY); *Qalʼa* (Kos. t. Abdurahmon Jomiy MFY) kabi;

b) zamonaviy inshootlarni ifodalovchi apellyativlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Ferma* (Uch. t. Norin MFY); *Zavod* (Chor. t. Turkiston MFY); *Vokzal* (Norin t. Quyiltepa MFY); *Stadion* (Ming. t. Momoxon MFY) kabi.

4. Oʻrin-joyini ifodalovchi apellyativlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Vatan* (Pop t.); *Vodiy* (Yangi. t., Pop t., Koson t., Nam.t.) kabi.

5. Suv obyekti va inshootlarini ifodalovchi otlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Charxpalak* (Nam. sh. Mustaqillikning besh yilligi MFY); *Nasos* (Nam. sh. Xalqlar doʻstligi MFY); *Favvora* (Chor. t. Baynalminal MFY), *Anhor* (Nam. sh. Diyor MFY; Pop t. MFY); *Sohil* (Nam. sh. MFY) kabi.

⁴² Мухаммадалиева М.Н. Ўзбек тилидаги касб-хунар номларининг лексик-семантик ва деривацион хусусиятлари: Филол. фан. бўйича фалсафа док. ... диссер. – Фарғона, 2020. – Б.85-87.

6. Osmon jismlarini ifodalovchi otlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Hilol* (Nam. sh. Yuksalish MFY); *Yulduz* (Chust t. Bofanda MFY); *Shafaq* (Nam. sh. Axsikent MFY); *Samo* (Chor. t. Bodomzor MFY) kabi.

7. Mavsum nomlarini ifodalovchi otlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Bahor* (Uychi t. Xizirobod MFY), *Ko'klam* (Koson t. Movorounnahr MFY); *Navbahor* (Koson t. MFY) kabi.

8. Tomon va yo'nalish ma'nolarini ifodalovchi otlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Sharq* (Chust t. Kamarsada MFY, Zarafshon MFY; Norin t. Do'mar MFY); *Markaz* (Pop t. Tepa. MFY) kabi.

9. Qush nomlarini ifodalovchi otlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Qaldirg'och* (Pop t. Qandig'on MFY); *Zarg'aldoq* (Pop t. Bog'ko'cha MFY) kabi.

10. Tosh va metall buyumlarni ifodalovchi otlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Billur* (Norin t. Uchtepa MFY); *Feruz* (Nam. sh. Yangiyo'l MFY); *Javohir* (Nam. sh. Bahor MFY); *Marjon* (Nam. sh. Nurobod MFY) kabi.

11. Hurlik, ozodlik semalarini ifodalovchi otlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *G'alaba* (Ming. t. Damko'l MFY); *Hurlik* (Pop t. Xo'jaobod MFY); *Hurriyat* (Chor. t. Nurafshon MFY), *Istiqol* (Pop t. Iskovut MFY) kabi.

12. Narsa-buyumni ifodalovchi otlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Atlas* (Nam. t. Nurtepa MFY); *Ko'zgu* (Nam. sh. Istiqbol MFY); *Xalta* (Uychi t. Churtuk MFY); *Xumdon* (Nam. sh. Sohikkor MFY) kabi.

13. Birlilik, ahillik semalarni ifodalovchi otlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Ahillik* (Chor. t. Komillik MFY); *Birlilik* (Chust t. Yangiobod MFY; Uch. t. Yopisxon MFY); *Do'stlik* (Pop t. Bunyodkor MFY) kabi.

14. Baxt, shodlik semalarini ifodalovchi otlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Baxt* (Yangi. t. Ko'kyor MFY); *Iqbol* (Uch. t. Ko'prik boshi MFY); *Quvonch* (Chor. t. Saroy MFY); *Saodat* (Yangi. t. Beshbuloq MFY) kabi.

15. Ilm, ma'rifat semalarni ifodalovchi otlar konversiyasi asosida yuzaga kelgan toponimlar: *Bilim* (Nam. sh. Zarkent MFY); *Idrok* (Chor. t. Zargar MFY); *Ma'rifat* (Chor. t. Alixon MFY) kabi.

Sifat va fe'l apellyativlardan konversiyasi usulida yasalgan toponimlar.

O'zbek tili toponimiyasida sodda tub va yasama sifatlardan konversiya usulida toponimlar yasalishi kuzatiladi. M., *Qayirma* (ariq – Chortoq t., Beshtol q.), *Qaytarma* (ariq – Chust t., G'ova q.) kabi.

Sifat apellyativlardan hosil bo'lgan toponimlarni leksik-semantik jihatdan quyidagicha guruhlash mumkin:

a) tozalik, soflik, ozodalik manolarini ifodalovchi so'zlar lug'aviy asos bo'lgan joy nomlari: *Obodon* (To'ra. t. MFY), *Ozoda* (Chor. t. Qoramurt MFY);

b) go'zallik, nafasat ma'nolarini ifodalovchi so'zlar lug'aviy asos bo'lgan joy nomlari: *Go'zal* (Nam. sh. MFY), *So'lim* (Chust t. Yuqori MFY), *Ko'rkam* (Uychi t. Istiqbol MFY), *Xushmanzara* (Nam. sh. Shishaki MFY);

c) tinchlik, osoyishtalik ma'nolarini ifodalovchi so'zlar lug'aviy asos bo'lgan joy nomlari: *Faravon* (Ming. t. MFY), *Sokin* (Uychi t. Mirzaravot MFY), *Osuda* (Pop t. Pillakash MFY);

d) yorug'lik, nurafshonlik ma'nolarini ifodalovchi so'zlar lug'aviy asos bo'lgan joy nomlari: *Charog'on* (Chust t. Serob MFY), *Nurli* (Chor. t. Mustaqillik MFY), *Oydin* (Nam. sh., G'uncha MFY), *Nurafshon* (Kos. t. Majnuntol MFY);

e) fidokorlik, mardlik, ilmlilik xislatlarini ifodalovchi sifatlar lugʻaviy asos boʻlgan joy nomlari: *Fidoi* (Nam. sh. Olvalizor MFY), *Zarbdor* (Nam. sh. Ilgʻor MFY), *Fidokor* (Chust t. Kamarsada MFY), *Ilgʻor* (Pop t. Uygʻur MFY) kabi;

f) joyning reylefi, yaʼni joylashish oʻrniga bogʻliq hajm-oʻlchovni bildiruvchi sifatlar lugʻaviy asos boʻlgan joy nomlari: *Markaziy* (Toʻra.t. Chorbogʻ MFY), *Uzun* (Toʻra. t. Shohidon MFY), *Yumaloq* (Koson t. MFY), *Yandama* (Nam. sh. Yuqori Gʻirvon MFY), *Ingichka* (Ming. t. MFY) kabi;

g) suvning taʼmini ifodalovchi sifatlar lugʻaviy asos boʻlgan joy nomlari: *Shirin* (Ming. t. Qolgandaryo MFY), *Shoʻrli* (Chor. t. Oyqiron MFY), *Shoʻrxoh* (Kos. t. Majnuntol MFY) kabi.

Feʼlining sifatdosh va harakat nomi funkcionl shakllaridan konversiya usulida toponimlar hosil qilish faol. M., Birlashgan (Pop t. MFY), *Ergashgan* (Nam. t. Guzar MFY) kabi. Aynan *-ish* affiksi vositasida hosil qilingan harakat nomi shakllari aholi ijtimoiy-madaniy hayotida keskin oʻzgarish, burrelish, yangillanish, rivojlanish boʻlganligini ifodalash va orzu qilish, istash motivlari asosida konversiya usulida toponimga, xususan, oykonimga oʻtadi: *Oʻzgarish* (Ming. t. MFY), *Tiklanish* (Pop t. Ittifoq MFY), *Ulgʻayish* (Nam. t. Farovon MFY), *Yangilanish* (Ming. t. Mulkobod MFY), *Yuksalish* (Kos. t. Gulobod MFY) kabi.

Dissertatsiyaning “**Oʻzbek tili toponimiyasida tranonimizatsiya**” nomli 3-bobi 5 boʻlimdan iborat boʻlib, unda transtoponimizatsiyaning turlari, yuzaga kelish omillari dalillar asosida yoritilgan.

Tilning onomastik makro va mikro hamda superkoʻlamlari oʻzaro bogʻliq. Ular yaxlit bir sistemani, yaʼni tilning onomastik tizimini tashkil etadi, uzviy aloqadorlikda yashaydi, ularga xos birliklar biri-ikkinchisiga oʻtadi.

Onomastikada biror tip atoqli otning boshqa tip atoqli otga oʻtishi *tranonimizatsiya* (lot. *trans* – orasidan, ichidan + *onoma* – nom)⁴³ deb ataladi. Tranonimizatsiya “bir toifadagi onimning boshqasiga oʻtishi”⁴⁴. Bunda antroponim, etnonim, zoonim, kosmonim, geortonim va mifonimlar hamda bir toponimdan boshqa toponimlar hosil boʻladi. Oʻzbek onomastikasida tranonimizatsiya asosida yuzaga kelgan nomlar juda koʻp.

V.I.Suprun tranonimizatsiya hodisasini onomastik koʻlam taraqqiyotining koʻrinishi hisoblaydi⁴⁵. Albatta, bu talqinda asos bor. Tranonimizatsiya usulida bir onomastik birlikdan boshqa onomastik birlik hosil boʻladi, shu tarzda nomlar sirasi boyib boradi. Shu jihatdan tranonimizatsiya hodisasini tadqiqotchilar onomastik universalialar qatoriga qoʻshishadi⁴⁶. Tranonimizatsiyani onomastikadagi universalizmni yaratuvchi va taʼminlovchi nutqiy-lisoniy, sotsial-ijtimoiy, tarixiy-maʼnaviy hodisa, deb hisoblaydilar⁴⁷.

Tranonimizatsiya amal qilish doirasiga koʻra ikki turli boʻladi:

Tashqi tranonimizatsiya makro va mikro onomastik koʻlamlar doirasida amal qiladi. Bunda maʼlum onomastik makro va mikrokoʻlam birliklaridan boshqa

⁴³ Бегматов Э., Улуков Н. Ўша луғат, 84-б.

⁴⁴ Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – М: Наука, 1988. – С.138.

⁴⁵ Супрун В.И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал: Дис. ... д-ра филол. наук. – Волгоград: Перемена, 2000. – С.9.

⁴⁶ Яковенко М.В. Трансонимизация как ономастическая универсалия // 2009. – №1(3). – С.6-8.

⁴⁷ Нафасов Т. Қашқадарё қишлоқномаси. – Тошкент: Мухаррир, 2009. – Б.32.

makro yoki mikroko‘lam birliklari hosil qilinadi. M., *Navoiy* (taxallus – antroponimik birlik) > *Navoiy shohko‘chasi* (Nam. sh., godonim – toponimik birlik), *qayqi* (etnonim) > *Qayqi qishlog‘i* (komonim – toponimik birlik), *nayman* (etnonim) > *Nayman* (qishloq nomi > komonim – toponimik birlik) kabi.

Ichki transonimizatsiya muayyan onomastik makroko‘lam doirasidagina amal qiladi. Bunda aynan ma‘lum onomastik makroko‘lamga xos mikroko‘lam birliklari biri ikkinchisiga o‘tadi, biridan boshqasi hosil qilinadi. M., Chortoq tumanining Muchum QFYda bir mahala “*O‘zbekiston*”, shu mahalladagi asosiy ko‘cha ham unga nisbat berib, “*O‘zbekiston*” deb atalgan. Demak, *xoronim* (*O‘zbekiston Respublikasi*)dan *oykonim* (“*O‘zbekiston*” mahallasi), undan *godonim* (“*O‘zbekiston*” ko‘chasi) hosil qilingan.

Transonimizatsiya qanday birliklar negizida hosil bo‘lishi jihatidan quyidagi turlarga bo‘linadi:

1. Transantroponimizatsiya. Antroponimning bir tipdan boshqa tipga, antroponimik yoki boshqa onomastik birlikka o‘tishi. M., *Usmon Nosirov* (ism, familiya – antroponim) > *Usmon Nosir* (taxallus – antroponim), *Zulfiya Isroilova* (ism, familiya – antroponim) > *Zulfiya* (taxallus – antroponim), *Usmon Azimov* (ism, familiya – antroponim) > *Usmon Azim* (taxallus – antroponim), *Oybek* (taxallus) > *Oybek ko‘chasi* (godonim) kabi.

2. Transtoponimizatsiya. Toponimning bir tipdan boshqa tip nomga o‘tishi. Shuningdek, aynan bir turdagi toponimdan boshqa toponim turlari hosil bo‘lishi ham transtoponimizatsiya hisoblanadi. M., *Chortoq shahri* (polisonim) > *Chortoq tumani* (xoronim), *Mustaqillik MFY* (komonim) > *Mustaqillik ko‘chasi* (godonim), *Toshkent shahri* (polisonim) > *Toshkentboy* (antroponim); *Qo‘qon shahri* (polisonim) > *Qo‘qonboy*, *Qo‘qonjon* (antroponim) kabi.

3. Transetnonimizatsiya. Etnonimning bir tipdan boshqa tip nomga o‘tishi. M., *yashiq* (etnonim) > *Yashiq MFY* (oykonim), *qo‘g‘ay* (etnonim) > *Qo‘g‘ay MFY* (oykonim), *qozoq* (etnonim) > *Qozoqboy* (antroponim), *qirg‘iz* (etnonim) > *Qirg‘izboy* (antroponim), *qo‘ng‘irot* (etnonim) > *Qo‘ng‘irotboy* (antroponim) kabi.

4. Transmifonimizatsiya. Mifonimlarning bir tipdan boshqa tip nomga o‘tishi: *Semurg‘* (mifozoonim) > *Semurg‘* (antroponim), *Semurg‘ ko‘chasi* (godonim); *Humo* (mifozoonim) > *Humo ko‘chasi* (godonim), “*Humo*” *sport majmuasi* (ergonim) kabi.

Transtoponimizatsiyaning ham ikki turi mavjud:

1. Tashqi transtoponimizatsiya. 2. Ichki transtoponimizatsiya.

Tashqi transtoponimizatsiyada toponimik makroko‘lam birliklaridan boshqa onomastik birliklar yoki boshqa onomastik birliklardan toponimlar hosil qilinadi. M., *Chortoq shahri* (godonim) > “*Chortoq*” *mineral suv zavodi* (ergonim), “*Chortoq*” *fermer xo‘jaligi* (ergonim); *Namangan shahri* (polisonim) > *Namangan diagnostika markazi* (ergonim), “*Namangan*” *mehmonxonasi* (ergonim) kabi. Toponimiyada tashqi transonimizatsiya natijasida boshqa onomastik birliklardan antropotoponimlar, etnotoponimlar, geortotoponimlar, mifotoponimlar va boshqa toponim turlari hosil bo‘ladi.

Antropotoponimlar. Borliqdagi barcha narsa-buyumlar va voqea-hodisalar, jumladan, har qanday obyektlar inson bilan bog‘liq. Ularning barchasi inson uchun yaratilgan, aksariyatini insonlarning o‘zi yaratgan va barchasi ularga xizmat qiladi. Shu jihatdan joylarni nomlashda inson omili yetakchilik qiladi. Joylarni, ya‘ni

shahar, shaharcha, qishloq va mahallalarni ham inson bunyod etadi hamda o'z ehtiyojidan kelib chiqib ularni nomlaydi.

Antroponimlardan yuzaga kelgan joy nomlari *antropotoponimlar* deb yuritiladi. Toponimlarning bu turi *antroponim (ism, familiya, taxallus, laqab) > toponim (obyekt nomi) = antropotoponim (kishi nomi bilan atalgan obyekt nomi)* modelida hosil bo'ladi.

Kishi nomlari: ism, familiya, otasmi, laqab va taxalluslar – antroponimlarning joy nomlariga aylanishi keng tarqalgan lisoniy hodisadir⁴⁸.

Antropotoponimlarni lug'aviy va nominatsion-motivatsion asosiga ko'ra quyidagicha guruhlash mumkin:

I. Qomusiy allomalarining ismi yoki taxallusi transonimizatsiyasi natijasida yuzaga kelgan toponimlar: *Beruniy* (Uch. t. Yangiyer MFY, Sanoat MFY), *Al-Buxoriy* (Nam. t. Qo'shchinor MFY), *Al-Xorazmiy* (Pop t. Yangi to'da MFY) kabi.

II. Mashhur din allomalari, tariqat peshvolarining ismi yoki taxallusi transonimizatsiyasi natijasida yuzaga kelgan toponimlar. *Najmiddin Kubro* (Nor. t. Uchtepa MFY), *Naqshbandiy* (Uychi t. Namuna MFY; Nam. sh. Mehribonlik MFY), *Mahdumi A'zam* (Nam. vil., Koson t.) kabi.

III. Mashhur sarkardalar, podshohlar, milliy qahramonlar va tarixiy shaxslarning ismi, familiyasi transonimizatsiyasi natijasida yuzaga kelgan toponimlar: *Amir Temur* (Pop t. Marg'izor MFY), *Shiroq* (Pop t. Chortoq MFY), *Jaloliddin Manguberdi* (Pop t. Yakkatut MFY), *Mahmud Tarobiy* (Nam. sh. Dashtbog' MFY) kabi.

IV. Davlat, jamoat arboblarning ismi va familiyasi transonimizatsiyasi natijasida yuzaga kelgan toponimlar: *Akmal Ikramov* (To'ra. t. Turkiston MFY; Uch. t. Madaniyat MFY), *Sharof Rashidov* (Yangi. t. Vodiy MFY) kabi.

V. Yozuvchi, shoirlarning ismi, familiyasi yoki taxallusi transonimizatsiyasi natijasida yuzaga kelgan toponimlar. Bunday toponimlarni o'z ichida yana quyidagicha guruhlash mumkin:

1. O'zbek mumtoz adabiyoti namoyandalarining ismi, familiyasi va taxallusi transonimizatsiyasi natijasida yuzaga kelgan toponimlar: *Alisher Navoiy* (Chust t. Tepaqo'rg'on MFY), *Atoyi* (Pop t. Shayxon MFY), *Boborahim Mashrab* (Chor. t. Istiqlol MFY) kabi.

2. Zamonaviy o'zbek adabiyoti namoyandalarining ismi, familiyasi yoki taxallusi transonimizatsiyasi natijasida yuzaga kelgan toponimlar: *Cho'lpon* (Uch. t. O'ljato'pi MFY), *Abdulla Qodiriy* (Ming. t. Qizilqum MFY), *G'afur G'ulom* (Ming. t. Mulkobod MFY) kabi.

3. Qardosh xalqlar adabiyoti namoyandalarining ismi, familiyasi yoki taxallusi transonimizatsiyasi natijasida yuzaga kelgan toponimlar. Bunday antrotoponimlar qozoq, qirg'iz, turkman, ozarbayjon, tatar kabi turkiy xalqlarning mashhur shoir va yozuvchilarining ismi, familiyasi yoki taxalluslari transonimizatsiyasi mahsulidir: *Abay* (Nam. sh.), *Abdulla To'qay* (Norin t.) kabi.

4. Xorijiy xalqlar adabiyoti namoyandalarining ismi, familiyasi yoki taxallusi transonimizatsiyasi natijasida yuzaga kelgan toponimlar: *Abdurahmon Jomiy* (Chor. t. Baynalimal MFY), *Nizomiy* (Nam. sh. Farovon MFY), *Sadiy She'roziy* (Nam. sh. Dashtbog' MFY), *Fuzuliy* (Chust t. Buloqboshi MFY) kabi.

⁴⁸ Улуков Н. Ўзбек тили гидронимларининг тарихий-лисоний тадқиқи: Филол. фан. док. ... диссер. – Тошкент, 2010. – Б.137.

5. Mashhur o'zbek san'atkorlari: qo'shiqchi, aktyor va rassomlarining ismi, familiyasi yoki taxallusi transonimizatsiyasi natijasida yuzaga kelgan toponimlar: *Kamoliddin Bekzod*, *Yunus Rajabiy* (Nam. sh. Obihayot MFY), *Nabi Rahimov* (Nam. sh. O'rta G'irvon MFY) *Botir Zokirov* (Nam. sh. Axsikent MFY) kabi.

VI. Adabiy timsollar, qahramonlarning ismi, familiyasi yoki laqabi transonimizatsiyasi natijasida yuzaga kelgan toponimlar. Bunday antroponimlar, asosan, xalq dostonlari va mumtoz adabiyot namunalari mashhur timsollari ismidan hosil qilingan: *Alpomish* (Pop t. Hazrati Bobo MFY), *Layli* (Nam. sh. Bahor MFY) kabi.

VII. Urush va mehnat faxriylari ismi, familiyasi transonimizatsiyasi natijasida yuzaga kelgan toponimlar. M., *Sobir Rahimov* (Ming. t., O'rtaqishloq MFY), *Soli Adashev* (Norin t. To'da MFY), *Asadilla Xo'jayev* (Nam. sh. Ozod MFY) kabi.

Etnonimlarning toponimlashuvi (etnotoponimlar). O'zbek tili toponimiyasida transonimizatsiya asosida etnonimlardan toponimlar hosil qilish faol kuzatiladi.

O'zbekiston toponimik areallariga mansub etnotoponimlar va etnogidronimlar keng tadqiqi etilgan va tavsiflangan.

Namangan viloyati etnotoponimlarining lug'aviy asosi, ya'ni qanday etnonim asosida yuzaga kelganligiga ko'ra dastlab ikki guruhga bo'lish mumkin:

1. Mashhur va ma'lum yirik etnoslar nomi asosida shakllangan toponimlar. Bunday nomlarning asosini turli xalq va millat nomlari tashkil etadi: *Qozoq* (Yangi. t., MFY), *Kenagas* (Pop t., MFY), *Tojik* (Nam. sh., Bog' mahalla MFY), *Qoraqalpoq* (Ming. t., MFY) kabi.

2. Turkiy urug' va qabila nomlari asosida shakllangan etnotoponimlar: *Qo'g'ay MFY*, *Qayqi MFY* (Uch. t.), *Uyg'ur* (Pop t.), *Qatag'on* (To'ra. t.) kabi.

Geortoponimlar va mifozootoponimlar. *Geortonim* (yun. *georto* – bayram + *onoma* – atoqli ot) – har qanday bayram, festival, xotira kunlari va mana shu xildagi marosim hamda tadbirlarning atoqli oti⁴⁹. Geortonimlar transonimizatsiyasi asosida geortoponimlar, xususan, mahalla nomlari (oykonimlar), ko'cha nomlari (godonimlar) hosil qilingan.

O'zbek xalqida bayram kunlarida bunyodkorlik ishlari, jumladan, yangi uy qurish, uyga ko'chish kabi ezgu amallar ham bajarilgan. Mazkur bayramlar arafasida bunyod etilgan yangi aholi manzillari transonimizatsiya asosida bayramlarning nomlari bilan *Navro'z mahallasi*, *Mehrjon mahallasi* deb atalgan.

Namangan viloyatida 50 dan ziyod ko'cha *Navro'z*, 130 dan ziyod ko'cha *Mustaqillik*, bir necha MFY *Mustaqillikning besh yilligi* deb atalgan.

Mifootoponimlar. Onomastikada afsonalar, epopeyalar va ertaklarda uchraydigan kishilar, jonzotlar, joy nomlari *mifonim* (yun. *mifog* – afsona, ertak + *onoma* – atoqli ot)lar deb ataladi. Mifonimlarning bir turi mifozoonimlardir. *Mifozoonim* – modiy olamda mavjud bo'lmagan, ammo afsona va rivoyatlarda uchraydigan, odamlar rostdan mavjud deb tasavvur qiladigan hayvon va parrandalarning atoqli oti⁵⁰. Kishilar ezgu niyatlar bilan muayyan obyektlarni ana mifozoonimlar bilan ataganlar. Mifozoonimlar transonimizatsiyasi asosida hosil qilingan mazkur ko'cha nomlari mifozootoponimlardir: *Samandar* (Nam. sh.

⁴⁹ Бегматов Э., Улуков Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. – Наманган, 2006. – Б.25.

⁵⁰ Бегматов Э., Улуков Н. Ўша луғат, 47-б.

Mingchinor MFY, ko‘cha), *Semurg‘* (Uychi t. Mustaqillik MFY; Koson t.), *Humo* (Nam. sh. Mustaqillikning besh yilligi MFY) kabi.

Bobning **“Ichki transtoponimizatsiya”** nomli 5-bo‘limida bir toponimdan boshqa toponimik birliklar hosil bo‘lishi dalillar asosida yoritilgan.

Tilda ko‘proq oykonimlar (aholi manzillarining atoqli otlari), xususan, polisonimlardan quyidagi toponimik birliklar hosil qilinadi:

1. Oykonimlardan xoronimlar – ma‘muriy-hududiy birlik – viloyat, tuman nomlari hosil qilinadi: *Namangan shahri* (polisonim) > *Namangan viloyati* (xoronim) > *Namangan tumani* (xoronim) > *Yangi Namangan tumani* (xoronim); *Chortoq shahri* (polisonim) > *Chortoq tumani* (xoronim) kabi.

2. Polisonimdan godonimlar hosil bo‘ladi. Godonimlar – shohko‘cha, ko‘cha, torko‘cha, bulvar, xiyobon, suv obyekt qirg‘oqlari, sohillar va boshqalarning atoqli oti⁵¹. Aksariyat godonimlar harakat yo‘nalishi motivatsiyasi asosida polisonimdan transtoponimizatsiya usulida hosil qilingan: *Andijon ko‘chasi*, *Uychi ko‘chasi*, *Axsi ko‘chasi* (Nam. sh.), *Chortoq ko‘chasi* (Uychi t. Mashad q.) kabi.

3. Daha nomlaridan bozor nomlari hosil bo‘ladi: *Sardoba dahasi* > *Sardoba bozori*, *Chorsu dahasi* > *Chorsu bozori*, *Lola dahasi* > *Lola bozori* (Nam.sh.) kabi.

4. Transportlarning qatnov yo‘nalishi nomlari hosil qilinadi: *“Go‘zal”* – *“Chorsu” marshuruti*, *Namangan – Chortoq marshuruti* kabi.

5. Ergonimlar (mehmonxonona, oshxonona, diagnostika markazlari): *“Chorsu” mehmonxonasi*, *Namangan diagnostika markazi*, *“Namangan” mehmonxonasi* (Nam. sh.) kabi.

Oykonimlar mikroko‘lamida mahalla nomlari salmoqli o‘rin tutadi. Markaziy shaharlarda aksariyat mahalla nomlari tarixiy, qo‘shni qadimiy va zamonaviy shaharlar (polisonimlar), respublika va uning tarixiy nomlari (xoronimlar)ni abadiyshlashtirish motivatsiyasi asosida transtoponimizatsiya usulida hosil qilingan: *Ashxabod* (Nam.sh. Sohibkor MFY), *Boku* (Nam.sh. Ilg‘or MFY), *Movoraunnahr* (ko‘cha, Koson t., Pop t.), *Nukus* (Nam. sh. Nurobod MFY), *Samarqand* (ko‘cha, Ming. t. O‘zgarish MFY; Chor. t. Bodomzor MFY) kabi.

Bir toponimning boshqa obyekt nomiga o‘tish omillari juda keng:

1. Muayyan iqtisodiy, ijtimoiy, tabiiy sabablar bilan aholining boshqa yerga ko‘chishi natijasida.

2. Bir obyektning nomlashda ikkinchi bir obyektga nisbat berilishi sababli.

3. Makro va mikro toponimlar guruhining, ya‘ni ko‘cha, daha, guzar nomlarining shahar, qishloq, mahalla nomlari bilan bog‘liqligi, aloqadorligi.

Aholining yoppasiga ommaviy migratsiyasi tufayli bir qishloq nomining bir tuman yoki boshqa tuman hududida takroran paydo bo‘lishiga imkon yaratadi. M., *Axsi* – To‘raqo‘rg‘on, Uychi tumanlaridagi shaharcha. Tarixiy dalillarga asosan, To‘raqo‘rg‘on tumanidagi shaharcha avval bunyod bo‘lgan. 1620-yilda Axsikentda yuz bergan zilziladan keyin xarobaga aylangan shahar aholisi hozirgi Uychi tumaniga ko‘chib borgan⁵². Shu boisdan bu qishloq ham aholining avvalgi yashash manziliga nisbat berib, *Axsi* deb atalgani kabi.

⁵¹ Қаранг. Бегматов Э., Улуқов Н. Ўша луғат, 26-б

⁵² Жаббор, Абдулла. Наманган вилояти. – Наманган: “Наманган” нашриёти, 2011. – Б.67-68.

Muqaddas deb hisoblanuvchi narsa, obyekt va shaxslarning atoqli oti agionimlar; mozorlar, qabristonlar va shu tipdagi muqaddas qadamjoylarning atoqli nomlari nekronimlardir⁵³. Ulardan hosil bo'lgan aholi manzillarining nomlari *agiooykonimlar*, *nekrooykonimlar* deb yuritiladi: *Bibiona* (Chust t.), *Daxiyaota // Daxyaota* (Uychi t.), *Langarbobo* (To'ra.t.), *Shomozor* (Pop t.) kabi.

Gidrooykonimlar ham transtoponimizatsiya asosida hosil qilinadi. **Gidrooykonimlar** – gidronimlar asosida yuzaga kelgan aholi manzillarining nomlari. Bunday nomlarning asosiy qismi gidrokomonimlar (qishloq, shaharcha nomlari)dir⁵⁴. Namangan viloyati gidrokomonimlari 50 dan ziyod, ular N.Uluqov tomonidan keng o'rganilgan⁵⁵. *M.*, *Sho'rbuloq* (Chust, Chor.t.), *Katta Toshbuloq*, *Kichik Toshbuloq* (Nam. t.). *Uyg'ursoy* (Pop t.), *Jabborsoy* (Pop t.), *Rezaksoy* (Chust t.), *Damko'l* (Ming. t.), *Shaldirama* (Uychi t.), *Qizariq* (Yangi. t.) kabi. Mazkur gidrokomonimlarning har biri o'ziga xos lisoniy xususiyatlarga ega.

XULOSA

1. Onomastik birliklar, jumladan, toponimlar apellyativlardan leksik-semantik, funksional, uslubiy va yasalish jihatidan farqlanadi. Toponimik birliklar va apellyativ leksika derivatsion jihatdan yasalish asosi, usul va modellaridagi o'ziga xosliklar bilantavsiflanadi.

2. Onomastik birliklarning boshqa turlari kabi toponimlar derivatsiyasida yasalish va hosil qilish hodisalari amal qiladi. Toponimlar ham tilning apellyativ leksikasi, yasovchi vositalari va yasalish usullari negizida yasaladi hamda hosil qilinadi. Toponimlar, asosan, affiksatsiya, konversiya va kompozitsiya usullari bilan yasaladi.

3. Toponimlarga xos tarixiy va zamonaviy yasalishni farqlash lozim. Tarixan toponimlar yasalishida affiksatsiya usuli faol qo'llangan, hozirda nafaol, deyarli qo'llanmaydi.

4. Til taraqqiyoti davomida apellyativlardan konversiya va boshqa onomastik birliklardan transtoponimizatsiya usulida toponimlar hosil qilish faollashgan. Bu falsafiy jihatdan tilning sistemaligi, barcha til birliklarning, jumladan, apellyativlarning atoqli otlar bilan, barcha atoqli otlar (onomastik birliklar) o'zaro bog'liqligi, yangi nom yasashdan ko'ra tayyor birliklardan yangi nomlar hosil qilish yengilligi, toponimlar derivatsiyasida tildagi barcha vositalardan foydalanilmasligi, toponimlarni yasalishiga asos bo'luvchi lug'aviy birliklar va yasovchi vositalar cheklanganligi bilan izohlanadi.

5. Apellyativlardan hech qanday grammatik vositalarsiz atoqli otlar yasalishi onomastik konversiya deb ataladi. Onomastik konversiya *toponimlashuv* (toponimizatsiya), *antroponimlashuv* (antroponimizatsiya), *etnonimlashuv* (etnonimizatsiya), *fitonimlashuv* (fitonimizatsiya) kabi turlarga bo'linadi. Toponimlar makroko'lamida bu usuli faol qo'llanadi.

6. Onomastik konversiyaning toponimlashuv usulida, asosan, ot, qisman, sifat, kamroq darajada, fe'l turkumiga mansub apellyativlardan joy nomlari yasaladi, ya'ni ma'lum motivlar asosida oddiy so'zlar muayyan obyektning atoqli

⁵³ Бегматов Э., Улуков Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. – Наманган, 2006. – Б.11.

⁵⁴ Улуков Н. Юкорида кўрсатилган асар, 233-бет.

⁵⁵ Каранг. Улуков Н. Шимолий Фарғона гидротопонимлари // Ўзбек филологиясининг долзарб масалалари: Республика илмий-назарий анжумани материаллари. – Наманган, 2006. – Б.231-235.

nomi – toponimga lugʻaviy asos boʻladi. Toponimga aylangan apellyativda funksional, leksik-semantik, grammatik, grafik oʻzgarishlar yuz beradi.

7. Transonimizatsiya biror tip atoqli otning boshqa tip atoqli otga oʻtishi boʻlib, uning natijasida tayyor bir nomdan boshqa yangi nom, yaʼni bir onomastik birlikdan boshqa onomastik birlik hosil qilinadi.

Transonimizatsiya funksional-semantik jihatdan ikki turli boʻladi:

Tashqi transtoponimizatsiya jarayonida antroponim (kishi ismi, laqab, taxallus) > toponim (viloyat, tuman, shahar, qishloq, mahalla, va koʻcha nomlari), etnonim (millat, urugʻ, qabila nomi) > toponim (qishloq, mahalla, koʻcha nomlari), zoonim (hayvon, parranda nomlari) > toponim (mahalla, koʻcha nomlari), geortonim (bayram, maʼnaviy-maʼrifiy tadbir nomlari) > toponim (mahalla, koʻcha nomlari) modellarida yuz beradi va buning natijasida antroponimlar, etnotoponimlar, zootoponimlar, geortoponimlar, kosmonotoponimlar kabi yangi toponimik birliklar hosil qilinadi.

Ichki transtoponimizatsiya natijasida bir toponimdan boshqa toponim hosil qilinadi, bu gidronim (suv obyektini nomlari) > oykonim (aholi manzillarining nomi), nekronim (qabriston, mozor nomi) > oykonim (aholi manzillarining nomi), oykonim (aholi manzillarining nomi) > xoronim (viloyat, tuman nomlari), oykonim (aholi manzillarining nomi) > godonim (koʻcha, shohkoʻcha nomi), oykonim (aholi manzillarining nomi) > dromonim (yoʻllar nomi) va boshqa modellarda yuz beradi. Buning natijasida gidrooykonim, nekrooykonim, topogidronim kabi toponim turlari hosil boʻladi.

8. Transonimizatsiya natijasida hosil qilingan toponimik birliklar *antropotoponimlar, etnotoponimlar, mifonimlar, kosmotoponimlar* tarzida nomlanadi. Bunday toponimik birliklar muayyan obyektini nomlash (nominativ vazifa), boshqasidan farqlash (difrensiasiyalash vazifasi) dan tashqari maʼlum shaxslar ismi va familiyasini abadiylashtirish, etnik nom (etnonimlar)ning saqlanishini, tilda yashashini taʼminlash, avlodlardan avlodlarga yetkazish kabi milliy-madaniy vazifalarni ham bajaradi. Shu jihatdan toponimlashuv mahsuli boʻlgan antropotoponimlar, etnotoponimlar, mifotoponimlar lingomadaniy hamda sotsiolingvistik mohiyat kasb etadi.

9. Tilning onomastik, xususan, toponimik tizimiga xos transonimizatsiya hodisasining yuzaga kelishi va qoʻllanishi faolligini yangi onomastik birlik yaratish, yasashdan koʻra tayyor birliklardan boshqa birliklarni hosil qilish oson va yengilligi, onomastik birliklarning oʻzaro bogʻliqligi, aloqadorligi motivlari bilan izohlash mumkin.

10. Tilning sistemaviy tabiatidan kelib chiqib, onomastik tizimda toponimlar makrokoʻlam ham yaxlitligi bilan tavsiflanadi. Sistemaviylik mohiyatiga koʻra tilning toponimlar makrokoʻlamiga mansub mikrokoʻlamlar oʻzaro biri ikkinchiga bogʻliq tarzda yashaydi, bu oʻz navbatida, toponimik birliklarning birining ikkinchiga oʻtishiga, biridan ikkinchisining hosil boʻlishiga yoʻl ochadi, sabab boʻladi. Shu jarayonda shahar nomidan viloyat, tuman, mahalla, koʻcha nomlari va boshqa toponimik birliklar hosil qilinadi.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREE
PhD.03/04.06.2020.Fil.76.04 AT NAMANGAN STATE UNIVERSITY**

NAMANGAN STATE UNIVERSITY

SATIVOLDIEVA DILDORA SADRIDIN KIZI

**CONVERSION AND TRANSONIMISATION IN THE TOPONIMIC
SYSTEM OF THE UZBEK LANGUAGE**

10.00.01 – Uzbek language

ABSTRACT

of dissertation of doctor of philosophy (PhD) on PHILOLOGICAL SCIENCES

Namangan – 2024

The topic of the doctor of philosophy dissertation in philological sciences (PhD) is registered with the Higher Attestation Commission under the number B2021.1.PhD/Fil11555.

The dissertation was completed at Namangan State University.

The abstract of the PhD dissertation is posted in three (Uzbek, English, Russian (Resume) languages on the website of the Scientific Council (www.namdu.uz) and on the website «ZiyoNet» Information-educational portal (www.ziynet.uz).

Scientific supervisor:

Uluqov Nosirjon Muhammadalievich
Doctor of Philological Sciences, Professor

Official opponents:

Khojaliev Ismoil Tojiboyevich
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Turobov Abdurayim Malikovich
Doctor of Philological Sciences, Professor

Leading organization:

Kokand State Pedagogical Institute

The defense of the dissertation will be held at the meeting of the Scientific Council No.PhD.03/04.06.2020.Fil.76.04 at Namangan State University in 2024 at 28.08 at 9⁰⁰. (Address: 161, Baburshah street, Namangan city, 160119. Tel.: (+99869) 227-06-12; Tel.: (998-69) 228-85-01, Fax: 228-85-02. Web-site: www.namdu.uz, e-mail: info@namdu.uz, fax: (+99869) 227-07-61; e-mail: info@namdu.uz.)

The dissertation is available at the Information-resource centre of Namangan state university (registered by 1478). (Address: 161, Boburshoh street, 160119, Namangan city. Tel.: (+99869) 228-85-01; fax: (+99869)228-85-02; e-mail: info@namdu.uz.)

The abstract of the dissertation was distributed on "15" 08, 2024.
(Register protocol 7 on "15" 08 2024).

Z.Y.Sodikov,
Chairman of the Scientific Council awarding scientific degrees, Doctor of Philological Sciences (DSc), Professor

I.U.Darvishov,
Scientific Secretary of the Scientific Council awarding scientific degrees, Doctor of Philosophy on Philological Sciences (PhD), Associate Professor

F.I.Karimova,
Chairman of the Scientific Seminar under the Scientific Council awarding scientific degrees, Doctor of Philological Sciences (DSc), Associate Professor

INTRODUCTION (annotation of the Doctor of Philosophy (PhD) dissertation)

Actuality and relevance of the theme of the dissertation. The integration of linguistics with other disciplines is evident in the field of onomastics of world linguistics. As a result, it is important to study the special names of geographical objects, such as country, region, district, city, town, village, river, stream, spring, which have a special essence for subjects such as geography, history, ethnography, and archeology, in historical and modern aspects. practical importance is rising to a higher level. In this regard, toponymic units are specially collected through large-scale researches and projects of applied linguistics, and their functional, lexical-semantic, etymological, nominative-motivational, derivational, structural-typological, linguistic features are analyzed from the practical side based on various linguistic paradigms and aspects and the principles of interdisciplinary integration. Linguistic research of the actual use of toponymic units in this period has its importance and relevance.

In world linguistics, the field of toponymy is considered as a scientifically and theoretically developed and perfected scientific direction. At present, the scope of research in the fields of scientific onomastic schools of the world is expanding and improving. Especially today, world toponymy is enriched and changed in terms of meaning and form under the influence of socio-political, economic, natural-geographical, cultural and other factors. That is why the research of all linguistic aspects of toponymic units, including the ways of their formation from the point of view of modern linguistics aspects, is one of the urgent tasks of the important agenda.

Although toponymy has achieved certain achievements and results in Uzbek linguistics and is a branch of onomastics with established scientific schools, the formation and structural-typological aspects of the macroscope of toponyms have not been studied in a monographic aspect, and no scientific-theoretical conclusions have been made regarding the development of toponymic units. “In today's era of globalization, it is natural for each independent country to attach priority to the issue of ensuring its national interest, in this regard, preserving and developing its culture, ancient values, and native language”¹. In this regard, revealing the characteristics of formation and structure of toponyms is one of the important tasks. In the years of independence, as a result of the new toponymic policy of the Uzbek government, reforms in socio-political and cultural life, serious linguistic and non-linguistic changes took place in the toponymy of the Uzbek language. Under the influence of such changes, the process of creation of toponyms continues at the macro level of the language, as well as at the simple appellative lexical level. The derivational, morphological and syntactic study of toponyms is important in the linguistic regulation of the toponymic system of the language. When approaching the issue from this point of view, this dissertation becomes relevant.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сон “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони // www.lex.uz

The Law of the Republic of Uzbekistan “On the State Language” adopted in a new version on December 21, 1995, the Cabinet of Ministers’ decision of September 10, 1996 on the implementation of the tasks in this document Requirements of Decision No. 311, Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-4797 of May 13, 2016 “On the establishment of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi” and No. PQ-2789 of February 17, 2017 “On measures to further improve the activities of the Academy of Sciences, organization, management and financing of scientific research” dated June 5, 2018 “Additional measures to improve the quality of education in higher education institutions and ensure their active participation in comprehensive reforms implemented in the country” on events” dated October 21, 2019 “On measures to fundamentally increase the prestige and position of the Uzbek language as a state language”, on October 20, 2020 “On measures to further develop the Uzbek language in our country and improve the language policy”, Decree and decisions No. PQ-289 of June 21, 2022 “On measures to increase the quality of pedagogical education and further develop the activities of higher educational institutions that train pedagogic personnel” and other regulations related to this activity – this research works to a certain extent to fulfill the tasks defined in the legal documents.

Compliance of the research with the priorities of the development of science and technology of the republic. The dissertation was carried out in accordance with the priority direction of the republican science and technology development I. “Social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of the information society and democratic state, development of innovative economy”.

Level of study of the research problem. Toponym formation, generation and formation models in Russian linguistics E.F.Molina, R.A.Ageyeva, K.I.Yurgin. M.Zheleznyak², in Turkology it was by studied K.Abdimuratov, S.Ataniyazov, R.M.Yuzbashev, B.A.Budagov, K.Konkobayev, F.G.Garipova, K.F.Gritsenko, A.A.Kamolov, R.Z.Shakurov, O.T.Molchanova, A.A.Bonyukhov, G.F.Sattorov³.

² Каранг. Молина Э.Ф. Очерки по индоевропейскому слообразованию. Ч.1. Названия гидронимий. – Томск, 1973. – 193 с.; Агеева Р.А. Антропонимические основы в восточнославянской гидронимии Псковских и Новгородских земель. – Историческая ономастика. – М.: Наука, 1977. – С.209-216; – Гидронимия болтийского происхождения на территории Псковских и Новгородских земель. – Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов. – Рига, 1980. – С. 147-152; Юргин К.И. Сужение значений формантов в эвенийских топонимах. – ЯиТ, 1976. – Вып 2. – С. 220-224. Железняк И.М. Об одном случае бинаризма в гидронимии Украины // Общеслав. линг. атлас. Материалы и исслед.1978. – М., 1979. – С. 250-261.

³ Абдумуратов К. Топонимика Каракалпакии: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Нукус, 1966; Атанязов С. Топонимика Юга-Восточного Туркменистана: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ашхабад. 1966; – Туркменистанын географик отларынын дүшүндүришли созлуги. – Ашхабад: Илим, 1980. – 364 с.; Юзбашев Р.М., Будагов Б.А. Проблемы топонимии Азербайджана. Научная конференция (Баку, 30-31 мая 1974 г.). – СТ, 1974. – № 5. – С.109-111; Конкобаев К. О киргизских топонимах с компонентом Беш. – Тезисы докладов конф. аспирантов и молодых сотрудников ин-та востоковедения. – М., 1975. – С.117-119; – Топонимия Южной Киргизии. – Фрунзе: Илим, 1980. – 172 с.; Гарипова Ф.Г. Названия больших и малых озер Татарии. – Ономастика Повольжья. – Саранск, 1976. – С. 216-220; Гриценко К.Ф. Глагольные гидронимы в якутском языке. – ЯиТ, 1976, Вып.2. – С.208-213; Гулиева Л.Г. Тюркская гидронимия Кубани // СТ, 1976. – № 2. – С.50-56; Камолов А. О топонимии Башкирии // СТ, 1980. – № 2. – С. 39-46; Шакуров.Р.З. Башкирские топонимы бассейна реки Большой Иргиз // Ономастика Повольжья. – Саранск, 1976. – С.209-212; Молчобразовательные классификации географических имен. – Питание сучасно ономастики. – Киев: Наук

Until now, the lexical-semantic, morphological, structural-typological, construction features of Uzbek language toponymy S.Korayev, T.Nafasov, Z.Dosimov, T.Enazarov, N.Ulukov, L.G.Karimova, T.Rakhmatov, J.Latipov, N.It has been studied to a certain extent by Okhunov, N. Begaliyev, Y. Nematova⁴ and others. Conversion specific to word groups A.Gulomov, G.Abdurahmonov, F.Abdullayev, S.Oblokhlov, H.Nematov⁵, some aspects of onomastic conversion were studied by E.Begmatov⁶, Z.Dosimov⁷, N.Ulukov⁸, but it is specific to the toponymic system of the Uzbek language issues of conversion and transtoponymization have not been monographically studied.

The connection of the research topic with the research work of the higher educational institution where the dissertation was completed. The dissertation was carried out as part of the prospective scientific research plan of the Department of Uzbek Linguistics of Namangan State University for 2021-2025 on the topic “Actual problems of Uzbek onomastics”.

The aim of the research is to study the conversion and transonymization issues in the macro-scale of toponyms of the Uzbek language based on the toponymy materials of Namangan region.

Tasks of the research:

думка, 1976. – С. 49-57; Бонюхов А.А. Семантические отношения компонентов производных топонимов (на материале шорских топонимий). – Присхождение оборигенов Сибири и их языков. Материалы Всесоюз. конф. (3 июня 1976 г.) – Томск, 1976. – С.147-151; Саттаров Г.Ф. Этнонимы в топонимии и антропонимии Татарии // Исслед.по татар.яз. – Казань, 1977. – С.20-63.

⁴ Қаранг. Қораев С. Ўзбек ойконимларида сўз ясашиши // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1995. – № 5-6. – Б.41-42; Нафасов Т. Сон+от конструкцияли топонимлар // Қарши давлат педагогика институти профессор-ўқитувчилари илмий конференциясининг тезислари. – Қарши, 1967. – Б.65-66; Нафасов Т. Топонимы Кашкадарьинской области: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ташкент, 1968. – 24 с. Ўша муаллиф. Жанубий Ўзбекистон топонимиясининг этнолингвистик анализи. – Тошкент: ТДПИ, 1985. – 83 б; Дўсимов З. Топонимлар таснифи масаласига доир // Ўзбек тили ва адабиёти, 1978. – № 1. – Б.17-20; Дўсимов З. Хоразм топонимлари. – Тошкент: Фан, 1985. – Б. 37-64.; Латипов Ж. Топонимларнинг ясашиши // Ўзбек тили ва адабиёти, 1975. – № 2. – Б.84-86; Охунов Н. Қўқон группа районлари топонимиясининг баъзи грамматик хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти масалалари. – Тошкент: Фан, 1971. – Б. 116-122; Охунов Н. Топонимия Какандской группы районов: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Ташкент, 1978. – 24 с.; Ўша муаллиф. Жой номларининг синтактик-лексик усул билан ясашиши // Тил ва адабиёт таълими, 1997. – № 5-6. – Б.15-49; Каримова Л. Ўзбек тилида топонимларнинг ўрганилиши. – Тошкент: Фан, 1982. – Б. 27-56; Эназаров Т. Объектли бирикмадан ҳосил бўлган туркий топонимлар // Тил ва адабиёт таълими, 1999. – № 3. – Б. 57-61; Бегалиев Н. Самарқанд вилояти гидронимлари (лисоний таҳлили): Филол. фан. ном. ... дисс. – Самарқанд, 1994. – 144 б. Бегжанов.Т.А., Абдимуратов К. Структура каракалпакских топонимов // СТ., 1971. – №6. – С.85-88. Молчанова.О.Т. О компоненте «сай», «чай» в географических наименованиях // Проблемы теории и метод, яз. – Ярославль, 1976. – С. 100-108; Мурзаев Э.М. Апельлятивы в топонимах Средней Азии // Ономастика Средней Азии. – Фрунзе: Илим, 1980. – С. 198-211; Охунов Н. Қўқон группа районлари топонимиясининг баъзи грамматик хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти масалалари. – Тошкент: Фан, 1971. – Б. 116-122; Дўсимов З. Топонимлар таснифи масаласига доир // Ўзбек тили ва адабиёти, 1978. – № 1. – Б. 17-20; Нафасов Т. Сон+от конструкцияли топонимлар // Қарши давлат педагогика институти профессор-ўқитувчилари илмий конференциясининг тезислари. – Қарши, 1967. – Б.65-66; Қораев С. Ўзбек ойконимларида сўз ясашиши // Ўзбек тили ва адабиёти, 1995. – № 5-6. – Б. 41-43; Каримова Л. Ўзбек тилида топонимларнинг ўрганилиши. – Тошкент: Фан, 1982. – Б. 27-56; Латипов Ж. Топонимларнинг ясашиши // Ўзбек тили ва адабиёти, 1969. – № 5. – Б. 84-86.

⁵ Неъматов Х., Расулов Р. Ўзбек тили систем лексикологияси асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995. – 136 б.

⁶ Бегматов Э. Антропонимияни тадқиқ қилишнинг социоллингвистик аспекти // Ўзбек тили ва адабиёти, 2011. – № 4.; Бегматов Э.Антропонимлар – антропоцентриқ тадқиқ объекти // Ўзбек тили ва адабиёти, 2013. –№ 3.

⁷ Дўсимов З. Хоразм топонимияси ва “Авесто”// “Авесто” – буюқ комусий асар. – Урганч, 2001; Дўсимов З. Топонимлар таснифи масаласига доир // Ўзбек тили ва адабиёти, 1978. – №1; Дўсимов З. Хоразм топонимлари. – Тошкент: Фан, 1985.

⁸ Улуқов Н. Наманган вилояти гидронимиясида ономастик конверсия ва трансонимизация // Ўзбек тили ва адабиёти, 2007. – № 5. – Б. 73-77.

Linguistic description of formation and formation of toponyms;
Explaining the factors of creation and generation of toponyms;
Revealing views and interpretations of the conversion method;
Elucidation of onomastic conversion and transonymization,
transtoponymization and its types;
Elucidation of formation of toponyms by conversion method;
Revealing the issues of toponymization of appellations and other onomastic units.

As the object of the research, the toponyms created by the conversion method in the toponymy of the Uzbek language and created on the basis of transonymization were taken.

The subject of the research is the lexical basis, morphological, nominative-motivational, lexical-spiritual characteristics of the toponyms created by the conversion method and transonymization in the toponymy of the Uzbek language.

Research methods. Description, classification, comparison, lexical-semantic, nominative-motivational, derivational, and statistical analysis methods were used to clarify the research topic.

The scientific novelty of the research is as follows:

the differences in the structure and expression of toponymic nouns from the appellative lexicon according to their composition, methods of derivation of toponyms, lexical and morphological bases, tools and models, their etymological, historical, linguistic and cultural signs are determined;

specific linguistic features in the formation of toponyms, structural lexical and nominative-motivational bases of the formation of toponyms in the conversion method on the basis of appellative lexicon, as well as natural, social, economic-political factors and cultural, household factors of lexical-semantic, morphological, structural changes in the structure of newly appeared onomastic units and the ideological reasons are revealed;

the interaction of onomastic units, the transition of one to another - transonymization, linguistic and non-linguistic factors in its occurrence, as well as the lexical-semantic, grammatical and structural features arising from onomastic conversion through the phenomenon of transonymization are proved by scientific and theoretical grounds;

anthropotoponyms, ethnotoponyms, geortoponyms, mythoponyms, agiotoponyms, and other types of toponyms formed by transonymization from different onomastic units, as well as the linguistic ways and signs of derivation issues related to the formation of another toponym from one toponym have been proven through analytical-descriptive methods and methods.

The practical result of the research is as follows:

The conclusions and interpretations made as a result of the study of conversion and transonymization in the toponymic system are based on enriching the onomastics of the Uzbek language, in particular, toponymy, with new scientific and theoretical views, serving to improve new textbooks and training manuals created in the fields of linguistics, word formation, lexicology, and morphology.

Dissertation materials have been proven to be a source for teaching and learning the creation and formation of toponyms of the Uzbek language, as well as for compiling explanatory and spelling dictionaries of toponyms.

The reliability of the research results is explained by the fact that the analyzed materials made it possible to draw conclusions based on the nature of the Uzbek language, their validity, methodological excellence, and the accuracy of the issues raised.

Scientific and practical significance of research results.

The scientific significance of the research is that the materials and scientific results of the dissertation serve as an important theoretical source for enriching the toponymy of the Uzbek language with new scientific views on the construction, formation and structural-typological characteristics of toponyms.

The practical significance of the research is that its materials, results and conclusions are useful in writing textbooks and manuals on Uzbek language onomastics, in particular, toponymy, special courses on toponymy in higher educational institutions, as well as in the creation of famous names, including toponyms, in general secondary schools and higher education institutions. serves as a resource for teaching topics related to.

Implementation of research results. Based on the scientific results obtained on the study of conversion and transonymization in the toponymy of the Uzbek language:

the interaction of onomastic units in the dissertation, the transition from one to another – transonymization, factors of its occurrence, reasons and aspects different from onomastic conversion, formation of place names from other onomastic units by the method of transonymization – toponymization (toponymization) and anthrotoponyms, ethnotoponyms, agiotoponyms formed as its product and from the scientific-theoretical views on the formation of toponyms from one toponym to another toponym PZ-202004165 numbered PZ-202004165 “Developing oral and written competences of elementary school students of general secondary education” carried out in 2021-2023 at Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek Language and Literature within the framework of state scientific and technical programs was used in the practical grant project on the topic of “creating an electronic platform” (Tashkent State University of Uzbek Language and Literature, July 6, 2023 reference No. 01/10 - 1326). As a result, the methods and models of formation and formation of toponyms, in particular, the explanations and interpretations of formation from the appellative lexicon by the conversion method have been improved;

the interaction of onomastic units in the dissertation, the transition from one to another – transonymization, factors of its occurrence, reasons and aspects different from onomastic conversion, formation of place names from other onomastic units by the method of transonymization – toponymization (toponymization) and anthrotoponyms, ethnotoponyms, agiotoponyms formed as its product and from the scientific-theoretical views on the formation of toponyms from one toponym to another in the practical project AM – FZ-201908172 numbered AM-FZ-201908172 on the topic “Creation of the educational corpus of the Uzbek language” carried out in 2021-2023 at the Alisher

Navoi Tashkent State University of Uzbek Language and Literature within the framework of the state scientific and technical programs used (Tashkent State University of Uzbek Language and Literature reference number 01/10 -1325 of July 6, 2023). As a result, the explanation and interpretations of the interaction of onomastic units, transonymization and formation of toponyms based on it have been perfected;

idioms, in particular, specific linguistic aspects in the creation of toponyms, lexical-semantic and nominative-motivational, morphological bases of the formation of toponyms in the conversion method based on simple words (appellative lexicon), interaction of onomastic units, transition from one to another –transonymization, toponyms from other adjectives scientific conclusions about the formation of anthropotoponyms, ethnotoponyms, agiotoponyms, and other types of toponyms were used to write the script of the UzMTRK “Uzbekistan” television and radio channel “Bedorlik”, “Ijod Zavqi”, “Education and Development”, “National Spirituality” broadcasts in 2022-2023 (Reference No. 02-36-989 dated June 30, 2023 of the state institution of the Uzbek TV and Radio Company of the Uzbek Television and Radio Company). As a result, it became important to enrich the knowledge and imagination of the listeners about the creation of toponyms in the Uzbek language.

Approbation of research results. The results of the research have been discussed in 4 international, 4 republican scientific and practical conferences.

Publication of research results. On the topic of the dissertation 14 scientific works, including 7 articles (in 5 republican and 2 foreign journals) were published in scientific publications recommended to be published by the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan.

The structure and scope of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, three main chapters, a conclusion, used literature and a list of toponyms created by the method of conversion and transonymization in the form of an appendix. It consists of 151 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

Chapter 1 entitled as “**Theoretical and practical issues of toponym formation**” describes the features and methods of formation of toponyms.

The 1st section of the chapter entitled as “**Characteristics of formation of toponyms**” provides an analysis of scientific views on the formation of toponymic units.

Appellative lexicon and onomastic units occupy a special place in the vocabulary of the language. From the point of view of morphology, appellative lexicon is related words, onomastic units are proper nouns. Pronouns - onomastic units differ from the appellative lexicon according to their lexical-semantic, nominative-motivational, compositional and stylistic features.

The word-formation system of the Uzbek language was monographically studied by A.Gulom, A.Hojiyev⁹, but the features and models of toponym

⁹ Ҳожиёв А. Ўзбек тили сўз ясалиши тизими. – Тошкент: О‘qituvchi, 2007. – 168 б.

formation were not thoroughly studied¹⁰, except for some of their works. In scientific researches, the construction of toponyms is often studied in combination with structural-typological classification and analysis, construction methods, models, construction tools are not clearly and vividly disclosed, there is confusion in the clarification of the issue.

Until now, in all dissertations, treatises, educational literature and articles on toponymy, the same ideas and examples are similar or exact. This is the result of the traditional approach to the issue in the research, repetition and reliance on the basic scientific literature in the field, limited to giving references to them.

One of the different linguistic features of appellative lexicon and onyms (famous nouns) is in their formation, and the fact that appellative lexicon has its own linguistic material, while famous nouns, including toponyms, do not have such material. This different linguistic sign is highlighted in many scientific literature on onomastics. For example, T.A. Serebrennikov: “Toponyms and anthroponyms are always created in the language base. In creating them, language models that are often used in everyday life, compound words, word combinations and even whole sentences are used”, he writes¹¹.

Appellative lexicon and word-forming affixes and methods are used in the creation of toponymic units. For example, with the help of the suffix *-istan*, which means possessor, which was adopted from Persian, Uzbek is used to form place nouns (*bogistan*, *gulistan*, *kabristan*, *cholistan*) that express the abundance of things, objects, space, that is, appellatives and the names of the people, nation, and the place where they live: *Uzbekistan*, such as *Kyrgyzstan* and *Tajikistan*¹².

Such names as “*Lola*”, “*Gozal*”, “*Oromgoh*”, “*Sardoba*”, “*Sumalak*” characteristic of Namangan urbanonymy are conversion from appellatives belonging to noun and adjective groups without any grammatical means, *Jiydakapa* (Uychi district), *Beshkapa*, *Peshkurgan* (Chor. t.) toponyms with a combined composition are made by the method of composition.

In the scientific literature, there are views that popular nouns, including toponyms, are not created, but created. According to A. Hajiyeв, “... on the basis of the existing language units, word formation units, creating a new word through a certain method, the transfer of one or another language and speech units to lexical units, due to certain reasons, are different phenomena”. According to the scientist, even in the types of word formation described as lexical-semantic method and

¹⁰ Абдуллаев Ф. Киши отларининг қисқартириш усуллари // Ўзбек тили ва адабиёти, 1960. – №3; Ўша муаллиф. Баъзи киши отлари ва уларнинг қисқарган формалари // Абдуллаев Ф. Хоразм шевалари. – Тошкент, 1961. – 1-т. – Б.106-109; Бегматов Э. Ўзбек тили антропонимикаси: Филол. фан. ном. ... дис. – Тошкент, 1965. – 483 б; Ўша муаллиф. Ўзбек исмлари маъноси. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 1998. – 608 б; Ўша муаллиф. Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент: Фан, 2013. – 264 б.; Хусанов Н.А. XV аср ўзбек адабий ёдгорликларидagi антропонимларнинг лексик-семантик ва услубий хусусиятлари: Филол. фан. док. ... дис. – Тошкент, 2000; Хусанов Н. Ўзбек антропонимлари тарихи. – Тошкент: Navro'z, 2014. – 244 б. Рахимов С. Хоразм минтақавий антропонимияси: Филол. фан. ном. ... дис. автореф. – Тошкент, 1998. – 24 б.; Низомова Ш. Ўзбек тахаллусларининг тарихий-лисоний тадқиқи: Филол. фан. фал. док. ... диссер. – Наманган, 2021. – 222 б.

¹¹ Сereбренников Т.А. О методах изучения топонимических названий // Вопросы языкознания, 1959. – № 6. – С. 16.

¹² Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2020. – 5-ж. – Б.580.

morphological-syntactic method, there is a phenomenon of word formation due to some reason, but there is no phenomenon of word formation¹³. Of course, there is some basis in this opinion. Some onomastic units are made and formed from appellatives and onomastic units belonging to the own and derived layers existing in the language lexicon.

When lexemes become toponyms, they become associated with a specific object and become specialized to represent that object. The meaning of lexemes before they become toponyms is secondary. When it becomes a toponym, its main function is to distinguish a certain object from another similar object. Therefore, its formal-morphological character changes in connection with these situations¹⁴.

Section 2 of the chapter describes “**Toponym formation methods and models**”.

Toponym formation models have their own characteristics in each language. It also has cross-linguistic commonalities. Because the toponym formation models, in general, the creation scheme is a generalized, abstract phenomenon¹⁵. Over time, each language has developed its own system of toponym formation models. Of course, the toponymic models of each language are formed on the basis of the word formation models of this language. For example, in the toponymy system of Slavic languages, affixation is the main priority, and in the toponymy of Turkic languages, the toponymy is made from combining words¹⁶.

N. Okhunov notes the following three methods of creating toponyms: 1. Onomastic conversion method. 2. Affixation method. 3. Syntactic-lexical method¹⁷.

T. Enazarov shows the following methods under the term “norms of the principle of toponymic formation”: 1. Affixation method. 2. Composition method. 3. Abbreviation method. 4. Onomastic conversion method¹⁸. In our opinion, the use of the term “norms of the principle of toponymic formation” in relation to formation methods is contrary to linguistic norms. Toponyms are not created by the abbreviation method. The analysis of the materials shows that toponyms in the Uzbek language are formed by the methods of affixation, composition, conversion and transonymization.

Formation of toponyms by affixation method. In the Uzbek word formation system, the affixation method is very productive, it is rarely used in the creation of toponyms.

In the Uzbek language, toponyms with a simple composition are formed by the affixation method, but there are only a few suffixes that are specific to the formation of toponyms. In research, *-chi* (*Wheater, Barley, Trumpet, Coal,*

¹³ Хожиев А. Ўзбек тили сўз ясалиши тизими. – Тошкент: O‘qituvchi, 2007. – Б. 8.

¹⁴ Дўсимов З. Топонимларнинг ясалиши масаласига доир // Ўзбек тили ва адабиёти, 1980. – №2. – Б.44-45.

¹⁵ Суперанская Структура имени собственного. – М.: Наука, 1972. – С.87. Охунов Н. Жой номларининг грамматик тузилиши ва ясалиши. – Қўқон, 2004. – Б.3, 40 б.

¹⁶ Қораев С. Географик номлар маъноси. – Тошкент: Ўзбекистон, 1970. – Б.14.

¹⁷ Охунов Н. Ўзбекистон топонимияси. – Қўқон, 2005. – Б.64.

¹⁸ Эназаров Т. Топонимларнинг этимологик тадқиқ қилишининг илмий-назарий ва амалий-услубий асослари. – Тошкент, 2001. – I китоб.

Chester, Silkmaker, Hunter), *-kor* (*Plougher, Grain Grower, Entrepreneur*), *-chilik* (*Field-farming, Blacksmithing, Tanning, Combing, Blacksmithing, Knife-making, Saddlery*), *-house*, interprets units like *-abad* as toponym-formants¹⁹. In fact, toponyms are made only by means of prosperity.

Many researchers interpret the affixes *-chi*, *-chilik* as toponym-forming affixes. As Z. Dosimov rightly noted, these additions have long been adapted to make the name of a person engaged in this profession²⁰.

A. Hajiyev: "Some horse makers have almost or completely stopped their work - they have become unproductive appendages"²¹. These thoughts also apply to the *-siton*, *-loq* affixes specific to the toponymy of the Uzbek language.

When it comes to the formation of toponyms in a morphological way, it is important to correctly define the process of formation of a noun. At this point, these opinions of Z. Dosimov can be considered reasonable: "... the creation and structure of toponyms are interpreted differently. This has led to some confusion in this matter. Some suffixes are interpreted as toponym-forming morphemes without any justification²². For example, *-istan* in Uzbek [f. suffix meaning "possessor"] is used in the following tasks:

1) people are added to the name of the nation to form a place noun meaning the place where it lives: *Uzbekistan, Kyrgyzstan, Turkmenistan*;

2) joins with nouns to form locative nouns expressing the abundance of the object understood from the base: *such as bogiston, guliston, choliston, graveyard*²³.

Currently, the creation of toponyms with the suffix *-istan* has also stopped. As for the names of other regions of the republic, including *Bogiston* (Chortoq t.), *Guliston* (Uychi t.) in Namangan region, they are made not by affixation, but by conversion, i.e., they are the product of the transition of *bogiston and gulistan* appellatives to the proper noun.

Formation of toponyms by syntactic method. The composition method is actively used in the toponymic macroscope of the Uzbek language. Like *Yangikurgan, Uchkurgan, Hasanabad, Yangiyer* (Nam. v.).

According to A. Hajiyev's interpretation, word formation by the syntactic-lexical method means the transformation of a phrase into a word (lexeme). In this process, the word combination turns from a syntactic unit into a lexical unit – a compound word is formed²⁴. In scientific sources, this method of word formation is also called *lexicalization*²⁵.

The transformation of word combinations into joint toponyms by means of lexicalization can be divided into the following types:

1. Conversion of adjective (or conjunction) words into compound toponyms: *salt water > Shorsuv, big mound > Kattakurgon, new land > Yangiyer, black water > Karasuv, white top > Oktepa.*

¹⁹ Аҳмадалиев Ю.И. Топонимика ва географик терминшунослик. – Фарғона, 2018. – Б.64-65.

²⁰ Дўсимов З. Хоразм топонимияси. – Тошкент: Фан, 1985. – Б.48.

²¹ Ҳожиёв А. Ўзбек тили сўз ясашиши тизими. – Тошкент: О'қитувчи, 2007. – Б.111.

²² Дўсимов З. Топонимик индикаторлар // Ўзбек тили ва адабиёти, 1972. – № 4.– Б.71-74.

²³ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: О'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020. – 5-ж. – Б.580.

²⁴ Ҳожиёв А. Ўзбек тили сўз ясашиши тизими. – Тошкент: Ўқитувчи, 2010. – Б.30.

²⁵ Маматов Н. Ўзбек тилида кўшма сўзлар. – Тошкент, 1982. – Б.142.

2. Conversion of indicative (or matching) phrases into joint toponyms. Such compound nouns appear as a result of simplification (condensation) of phrases with a focus:

a) Dropping of demonstrative and possessive suffixes. In this case, first the demonstrative (-ing), then the possessive suffix (-i): *Dosmat's check* > *Dosmat's check* > *Dosmatchek*, *Olim's grove* > *Olim's grove* > *Oldimtokai*, *Umarbek's guzari* > *Umarbek's guzari* > *Umarbekguzar like*;

b) dropping of the demonstrative suffix. In toponyms of this form, the demonstrative suffix is dropped, but the third person possessive suffix is preserved: *the head of the stream* > *Aribashi*, *the length of the lake* > *Kolboyi*.

3. Conversion of complementary (or control) phrases into joint toponyms. In this case, the suffix -ni is dropped: such as *Tashkesar*, *Bedabasgan*, *Tangatopdi*, *Otkamar*²⁶.

Some scientists show that the toponyms *Bahrinkhana*, *Dormonkhana*, *Borikhona* (a place where there are many wolves), *Kaptarkhana* (a place where there are many pigeons), and *Jairakhana* (a place where there are many jays) were made from clan names and other words with the help of the suffix -khana, which means many things²⁷. It is difficult to agree with this opinion, the Tajik word "room" means house, residence, building, but the above toponyms were formed from artificial words not by affixation, but by conversion.

In the toponymy of the Uzbek language, the following models of compositional toponyms are observed:

I. Compound toponyms in the noun + noun model. For example, *Qairagochovul*, *Gulqishloq* (Ming t.), *Gishtkoprik* (Uychi t.), *Khanqorgon* (Koson t.), *Yorqishloq* (Chust t.), *Tashkurgon* (Pop t.).

II. Compound toponyms in adjective + noun form: *Karapolvan* (Yangi. t.), *Karashahar* (Ming. t.), *Karakorgon* (Chust t.), *Shor'qisloq* (Nam. t.), *Qizilkiyaq* (Yang. t.), such as *Aktash* (Tor. t.).

III. Combined toponyms in the form of number + noun: *Yettikorgon* (Chust t.), *Yettikon* (Tora. t.), *Uchtepa* (Norin t.).

IV. Compound toponyms in the form of verb + noun: *Keskanyor* (Chortoq t.), *Kakhnydaryo* (Mingbulok t.), *Bordimkol* (Toraqorgon t.) etc.

The 2nd chapter of the dissertation entitled “*Analysis of toponym formation by the conversion method*” describes scientific and theoretical views on conversion, onomastic conversion and its types, in particular, the phenomenon of toponymization.

In the 1st section of this chapter, “**Conversion in the toponymic system and its research**” is given.

Under the influence of changes in nature and society, that is, under the influence of non-linguistic and linguistic factors, the onomastic units of the language are enriched in quantity, polished and improved in terms of meaning and form. This process occurs through such phenomena as *derivation*, *conversion*, *transformation*, and *transposition* characteristic of language development.

²⁶ Охунов Н. Ўзбекистон топонимияси. – Қўқон, 2005. – Б. 66-67.

²⁷ Qorayev S. Топонимика. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati, 2006. – В. 34-35. Ахмадалиев Ю.И. Топонимика ва географик терминшунослик. – Фарғона, 2018. – Б.65.

The term conversion is historically etymologically derived from the Latin word *conversio*, which means to convert; means change. Substitution, change, recalculation in Uzbek; used in the sense of replacing government bonds issued in previous years with new ones²⁸.

In Linguistics, the transition of a word from one word group to another without changing phonetically and morphologically, thus creating a new word, is called conversion. In some scientific literature, *conversion* is interpreted as the transition of words from category to category²⁹.

The term conversion is used in various fields and disciplines, but in linguistics this term is interpreted as one of the types of word formation. In the literature on *word formation*, *conversion is still called the lexical-semantic method or the lexical-grammatical method* of word formation.

In the studies of A.I. Smirnisky, L.V. Shcherba, V.V. Lopatin, S.P. Safranova, I.A. Melchuk, A.V. Superanskaya, Y.S. Kubryakova, Z.A. Potikha, A.F. Zhuravlev, there are views on conversion in Russian linguistics. V.V. Vinogradov, in turn, considers the conversion event as a lexical-semantic method of word formation³⁰.

A.I. Smirnisky, for the first time, answered the question whether conversion is a means of word formation and formed a relatively clear definition of it. He says that conversion is not just a change in the lexical meaning or syntactic function of a word, that the idea of “moving from one part of speech to another” does not ultimately lead to any result, that conversion is a way of word formation, because a new word appears as a result of this process. According to the scientist, conversion is a type of word formation in which only the word paradigm itself serves as a word formation tool.

It should be noted that the majority of Russian linguists follow A.I. Smirnisky and interpret the phenomenon of conversion as a method of word formation.

In the early 1960s, along with A.I. Smirnisky and his followers, European linguists Doculil and Marchand also considered conversion from the point of view of word formation and clarified a number of issues about its specific formation features.

Conversion, the transition of words from one category to another, is one of the phenomena characterized by the disproportion – asymmetry of the units of the expressive (form) and content plans of the language. In the process of conversion, there is no change in the form of the word, but a significant change in its syntactic and semantic aspects³¹.

“The conversion of word groups occurs at the points of intersection of morphology and syntax, lexicology and word formation”³².

²⁸ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2020. 2-ж. – 398 б.

²⁹ Ҳожиев А. Лингвистик терминларнинг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1985. – Б.45.

³⁰ Виноградов В.В. Словообразование в его отношении к грамматике в лексикологии // Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М., 1975. – С.213.

³¹ Турдибоев Т.Х. Ўзбек тилида ёрдамчи сўзлар конверсияси: Филол. фан. ном. ... диссер. автореф. – Тошкент, 1996. – Б.8-9.

³² Ким О.М. Транспозиция на уровне частей речи и явления омонимии в современном русском языке. – Ташкент: Фан, 1976. – С.5-6.

The fact that the essence of conversion consists in changing the word group shows that the phenomenon is an external creation. But this transition is not in the nature of a phenomenon completely leaving its previous state and changing to another state, but also acquiring a new state while remaining in its previous state: one word turns into two words. So it's not really a migration, but an "expansion" from one perspective. Accordingly, none of the words such as migration, transition, and change fully reflect this phenomenon. It is conditional to call such word formation with the term conversion ("change", "transition", "turn"), which is used in a relatively broad sense³³.

In the 2nd section of the chapter, there is an opinion about **"Formation of toponyms by the method of onomastic conversion"**.

In terminological dictionaries, the transfer of appellatives to the function of a proper noun is considered as onimization or proper pronoun³⁴. This phenomenon is made more precise in other places and is called *onomastic conversion // method of onomastic conversion*. This term was first used by A.V. Superanskaya³⁵. Onomastic conversion is the transfer of an appellative lexicon to the function of a proper noun without any formative means³⁶. *Onomastic conversion* plays an important role in the formation of onomastic units, *Beautiful* (name – anthroponym), like *"Beautiful"* (another name – urbanonym).

In onomastic terminology, the formation of a proper noun from a proper noun is called *conversion and transonymization*³⁷. It seems that two different terms are used for the same linguistic phenomenon. According to N. Ulukov, it is appropriate to use the term conversion in relation to the creation of common nouns from related nouns without any change, and transonymization in relation to the formation of a noun with a different noun from one noun. So, *transonymization* is the transfer of one type of noun to another type of noun³⁸.

Conversion is observed in all onomastic macro and micro-scales. From this point of view, there are types of onomastic conversion such as antronimization (anthroponymization), toponymization (toponymization), ethnonymization (ethnonymization), phytonymization (phytonimization), zoonymization (zoonymization).

Toponym conversion, that is, *toponymization (toponymization)*, is actively used in the creation of toponyms³⁹. There are two types of toponyms based on toponymic conversion:

1. Simple toponyms formed from the root base: *Sahil, Bag* (Yang. t.), *Istiqlal, Guzar* (Chust t.), *Yog'du* (Uch. t.), *Dasht* (Tor. t.) etc.

2. Simple toponyms formed from artificial words: *Doctor* (Uychi t.), *Sohibkor* (Tor. t.), *Friendship* (Nor. t.), *Yoshlik* (Kos. t.), *Nurchi* (Nam. sh.) etc.

³³ Ўзбек тили грамматикаси. Морфология. – Тошкент: Фан, 1976. – I т. – Б. 47.

³⁴ Каранг. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – М.: Наука, 1988. – С. 91.

³⁵ Суперанская А.В. Структура имени собственного. Фонология и морфология. – М.: Наука, 1969. – С.92-93.

³⁶ Бегматов Э., Улуков Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. – Наманган, 2006. – Б. 61.

³⁷ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2020. – 2-ж. – Б.153.

³⁸ Улуков Н. Ўзбек тили гидронимларининг тарихий-лисоний тадқиқи: Филол. фан. док. ... диссер. – Тошкент, 2010. – Б.205.

³⁹ Каранг. Дўсимов З. Хоразм топонимлари. – Тошкент: Фан, 1985. – Б. 41.

Mixing the conversion method in toponymy with the affixation method in many cases leads to misinterpretation of the motives of toponyms⁴⁰. As Z. Dosimov emphasized, when a toponym is created by the method of onomastic conversion, the lexeme changes its function and syntactic environment, as well as its paradigm. It is important to take into account these aspects when determining the formation of toponyms, and at the same time when determining their morphological structure.

Formants *-li*, *-chi*, *-chilik* in toponyms such as *M.*, *Kogali*, *Akhtachi*, *Konchilik* are not toponym makers, because these affixes were added to toponyms before the word became a toponym. Therefore, these names were made by *onomastic conversion method*, not by affixation method, as noted in some works⁴¹.

Toponyms made on the basis of conversion of noun appellatives lexical-semantic features. In the Uzbek language, toponymic conversion occurs mainly on the basis of appellatives such as nouns, adjectives, and verbs.

Noun appellatives are very close to each other from the point of view of belonging to the same category, although they differ from each other. In this respect, as in other languages, toponymization of noun appellatives is active in Uzbek.

Toponyms in the Uzbek language based on the conversion of noun appellatives can be grouped according to their lexical basis and nominative-motivational characteristics as follows:

1. Toponyms created by the conversion method based on the motivation of the social life of the population. Such toponyms were created on the basis of motives of occupation, craft, daily occupation, social stratification of the population. In this regard, toponyms belonging to this type can be classified according to their lexical basis as follows:

a) Toponyms formed on the basis of conversion of appellative nouns denoting profession: *Kozagarlik* (Nam. sh.), *Chitgar* (Kos. sh.), *Sohibkor* (Nor. sh., Chor. sh.), *Etikdo'z*, *Do'zanda* (Chust sh.), *Beshikchi* (Chor. t. Mustaqillik (Independence) MFY). Such names were studied by M. Muhammadaliyev⁴².

c) toponyms formed on the basis of the conversion of nouns denoting positions and titles: *Qazi* (Pop t. Istiqlal MFY); *Sarkarda* (Pop t. Kandigon MFY); *Navkar* (Nam. sh. Abod MFY) and others.

2. Toponyms created on the basis of the conversion of lexical units representing the names of plants, flowers and trees:

a) toponyms created on the basis of the conversion of appellatives representing flowers: *Purple* (Nam. sh. Navroz MFY); *Boychechak* (Nam. sh. Aksikent MFY); *Lola* (Nam. sh. MFY) and others;

b) toponyms created on the basis of the conversion of appellatives representing plants: *Raihon* (Uychi t. Toshloq MFY); *Sadarayhan* (Nam. sh. Sharshara MFY) and others;

⁴⁰ Улуков Н. Ўзбек тили гидронимларининг тарихий-лисоний тадқиқи: Филол. фан. д-ри. ... дисс. автореф. – Тошкент, 2010 – Б. 204.

⁴¹ Суперанская А.В. Структура имени собственного. Фонология и морфология. – М.: Наука, 1969. – С. 92-93.

⁴² Мухаммадалиева М.Н. Ўзбек тилидаги касб-хунар номларининг лексик-семантик ва деривацион хусусиятлари: Филол. фан. бўйича фалсафа док. ... диссер. – Фарғона, 2020. – Б.85-87.

c) toponyms formed on the basis of the conversion of appellatives representing trees. Such toponyms are divided into two groups:

– toponyms created on the basis of the conversion of appellatives representing fruit trees: *Almond* (Kos. t. Jar MFY); *Shaftoli* (Uychi t. Boston MFY); *Olmurut* (Uychi t.); *Karatut* (Nam. sh. Sharshara MFY) and others;

– toponyms created on the basis of the conversion of appellatives representing fruitless trees: *Sycamore* (Uch. t. Madaniyat MFY); *Majnuntol* (Kos. t. MFY) and others. There are also toponyms made based on the conversion of appellatives representing parts of flowers and trees: *Guncha* (Nam. t. Guldirov MFY).

3. Toponyms formed on the basis of the conversion of nouns representing a building or place: *Bazar* (Uychi t. Dostlik MFY), *Madrasa* (Chust t. Qal'apoyon MFY); *School* (Yang. t. Radivon MFY).

Toponyms formed based on the conversion of appellatives denoting a building and a place can be periodically divided into two types:

a) toponyms created on the basis of the conversion of appellatives representing ancient buildings: *Tower* (Nam. sh. Nurabad MFY); *Horde* (Pop t. Obod MFY); *Palace* (Uychi t. Gumbaz MFY); *Qala* (Kos. t. Abdurahman Jami MFY) and others;

b) toponyms formed on the basis of the conversion of appellatives representing modern buildings: *Ferma* (Uch. t. Norin MFY); *Factory* (Chor. t. Turkestan MFY); *Station* (Norin t. Quyiltepa MFY); *the stadium* (Ming. t. Momokhon MFY) and others.

4. Toponyms formed on the basis of the conversion of appellatives representing the place: *Vatan* (Pop t.); *Valley* (Koson t., Nam.t.) and others.

5. Toponyms created on the basis of the conversion of nouns representing water bodies and structures: *Charkhpalak* (Nam. sh. Five years of Independence MFY); *Nasos* (Nam. sh. People's friendship MFY); *Favvora* (Chor. t. Baynalminal MFY), *Ankhor* (Nam. sh. Diyor MFY); *Bulak* (Yang. t. Karapolvan MFY); *Sahil* (Nam. sh. MFY) and others.

6. Toponyms created on the basis of the conversion of nouns representing heavenly bodies: *Hilal* (Nam. sh. Yuksalish MFY); *Star* (Chust t. Bofanda MFY); *Shafaq* (Nam. sh. Aksikent MFY); *Samo* (Chor. t. Bodomzor MFY) and others.

7. Toponyms formed based on the conversion of nouns representing the names of seasons: *Bahar* (Uychi t. Hizirobod MFY), *Koklam* (Koson t. Movorounnahr MFY); *Navbahor* (Koson t. MFY) and others.

8. Toponyms created on the basis of the conversion of nouns representing direction and direction: *Sharq* (Chust t. Kamarsada MFY); *Center* (Pop t. MFY) and others.

9. Toponyms created on the basis of the conversion of nouns representing bird names: *Swallow* (Pop t. Kandigon MFY); *Zargaldok* (Pop t. Bog'kocha MFY) and others.

10. Toponyms formed based on the conversion of nouns representing stone and metal objects: *Billur* (Norin t. Uchtepa MFY); *Feruz* (Nam. sh. Yangiyol MFY); *Jawahir* (Nam. sh. Bahar MFY); *Marjon* (Nam. sh. Nurabad MFY); *Sadaf* (Chor. t. International MFY); *Yakut* (Chor. t. Bozorbashi MFY).

11. Toponyms created on the basis of the conversion of nouns representing the symbols of freedom and freedom: Such as *Victory* (Ming. t. Damkol MFY); *Hurlik* (Pop t. Khojaabad MFY); *Hurriyat* (Chor. t. Nurafshon MFY), *Istiqlal* (Pop t. Iskovut MFY).

12. Toponyms formed on the basis of the conversion of nouns representing things: *Atlas* (Nam. t. Nurtepa MFY); *Mirror* (Nam. sh. Istikbol MFY); *Bag* (Uychi t. Churtuk MFY); *Khumdon* (Nam. sh. Sohikkor MFY).

13. Toponyms formed on the basis of the conversion of nouns representing unity, harmony: *Ahillik* (Chor. t. Komillik MFY); *Unit* (Chust t. Yangiabad MFY); *Friendship* (Pop t. Bunyodkor MFY).

14. Toponyms created on the basis of the conversion of nouns representing the symbols of happiness and joy: *Bakht* (Yangi. t. Kokyor MFY); *Iqbal* (Uch. t. Bridge head MFY); *Joy* (Chor. t. Saray MFY); *Saodat* (Yang. t. Beshbuloq MFY).

15. Toponyms formed on the basis of the conversion of nouns representing the concepts of science and enlightenment: *Knowledge* (Nam. sh. Zarkent MFY); *Perception* (Chor. t. Zargar MFY); *Ma'rifat* (Chor. t. Alikhan MFY).

Toponyms made by the method of conversion from adjective and verb appellatives.

In the toponymy of the Uzbek language, it is observed that toponyms are formed from simple basic and artificial adjectives by the conversion method. M., *Kayirma* (ditch – Chortoq t., Beshtol village), *Kaytarma* (ditch – Chust t., Gova village), etc.

Toponyms formed from quality appellatives can be lexically-semantically grouped as follows:

a) the names of the places with the lexical basis of the words expressing the meanings of cleanliness, purity, neatness: *Abadon* (Tor. t. MFY), *Ozoda* (Chor. t. Karamurt MFY);

b) the names of the places that have the lexical basis of the words expressing the meanings of beauty and elegance: *Gozal* (Nam. sh. MFY), *Solim* (Chust t. Upper MFY), *Korkam* (Uychi t. Istiqlol MFY), *Khushmanzara* (Nam. sh. Shishak MFY);

c) the names of places that have the lexical basis of the words expressing the meanings of peace and tranquility: *Faravon* (Ming. t. MFY), *Sokin* (Uychi t. Mirzaravot MFY), *Osuda* (Pop t. Pillakash MFY);

d) words expressing the meaning of light, brightness are the names of places with a lexical basis: *Charogon* (Chust t. Serob MFY), *Nurli* (Chor. t. Mustaqililik MFY), *Aydin* (Nam. sh., Guncha MFY), *Nurafshon* (Kos. t. Willow MFY);

e) the names of the places where the adjectives expressing the qualities of selflessness, bravery, knowledge are the lexical basis: such as *Fidoyi* (Nam. sh. Olvalizor MFY), *Zarbdar* (Nam. sh. Ilgor MFY), *Fidokor* (Chust t. Kamarsada MFY), *Ilgor* (Pop t. Uyghur MFY);

f) the relief of the place, place names that have a lexical basis for adjectives denoting volume-measurement related to location: such as *Central* (Tora. t. Chorbog MFY), *Uzun* (Tor. t. Shohidon MFY), *Round* (Koson t. MFY), *Yandama* (Nam. t. Upper Girvan MFY), *Ingichka* (Ming. t. MFY);

g) place names that have a lexical basis for the adjectives expressing the taste of water: such as *Shirin* (Ming. t. Rukhendaryo MFY), *Shorli* (Chor. t. Ayqiron MFY), *Shorkhoh* (Kos. t. Majnuntol MFY), etc.

It is active to create toponyms by the method of conversion from adjective and action noun functional forms. M., *United* (Pop t. MFY), *Ergashgan* (Nam. t. Guzar MFY). It is the forms of action nouns formed by means of the -ish affix that express the fact that there has been a sharp change, twist, update, development in the socio-cultural life of the population, and on the basis of the motivations of dreaming and desire, they are converted into toponyms, in particular, into toponyms: *Change* (Ming. t. MFY), *Revival* (Pop t. Ittifaq MFY), *Growth* (Nam. t. Farovon MFY), *Renewal* (Ming. t. Mulkobod MFY), *Rise* (Kos. t. Gulobod MFY).

Chapter 3 of the dissertation entitled as “**Transonymization in the toponymy of the Uzbek language**” consists of 5 sections, in which the types of transtoponymization, the factors of occurrence, are covered based on evidence.

In onomastics, the transition of one type of noun to another type of noun is called transonymization (Lat. trans – from between, from + onoma – name)⁴³. Transonymization is “the transfer of one category of memory to another”⁴⁴. Anthroponyms, ethnonyms, zoonyms, cosmonyms, georonyms, mythonyms, and other toponyms are formed from one toponym. In Uzbek onomastics, there are a lot of names created on the basis of transonymization.

V.I. Suprun considers the phenomenon of transonymization as a manifestation of the development of the onomastic scale⁴⁵. Of course, there is a basis in this interpretation. In the method of transonymization, another onomastic unit is created from one onomastic unit, thus enriching the series of names. In this respect, researchers include the phenomenon of transonymization among onomastic universals⁴⁶. Transonymization is considered to be a speech-linguistic, socio-social, historical-spiritual phenomenon that creates and ensures universalism in onomastics⁴⁷.

Transonymization is of two types depending on its scope:

External transonymization applies within macro and micro onomastic scopes. In this case, other macro- or micro-scale units are created from certain onomastic macro- and micro-scale units. M., *Navoi* (nickname – anthroponymic unit) > *Navoi valley* (Nam. sh., godonym – toponymic unit), *Kayqi* (ethnonym) > *Kayqi village* (comonym – toponymic unit), *Nayman* (ethnonym) > *Nayman* (village name > commononym – toponymic unit).

Internal transonymization is valid only within a specific onomastic macroscope. In this case, the microscale units specific to the specific onomastic macroscale are transferred to one another, and another is created from one. M., in

⁴³ Бегматов Э., Улуков Н. Ўша луғат, 84-б.

⁴⁴ Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – М: Наука, 1988. – С.138.

⁴⁵ Супрун В.И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал: Дис. ... д-ра филол. наук. – Волгоград: Перемена, 2000. – С.9.

⁴⁶ Яковенко М.В. Трансонимизация как ономастическая универсалия // 2009. – №1(3). – С.6-8.

⁴⁷ Нафасов Т. Қашқадарё қишлоқномаси. – Тошкент: Мухаррир, 2009. – Б.32.

the Muchum QFY of Chortoq district, one neighborhood was named “Uzbekistan”, and the main street in this neighborhood was also named “Uzbekistan” after him. So, from *horonim* (*Republic of Uzbekistan*), *oikonim* (“Uzbekistan” neighborhood) and *godonim* (“Uzbekistan” street) were formed.

Transonymization is divided into the following types according to the basis of which units are formed:

1. Transanthroponymization. Transition of an anthroponym from one type to another type, anthroponymic or other onomastic unit. M., *Usman Nosirov* (name, surname – anthroponym) > *Usman Nasir* (pseudonym – anthroponym), *Zulfiya Israilova* (name, surname – anthroponym) > *Zulfiya* (pseudonym – anthroponym), *Usman Azimov* (name, surname – anthroponym) > *Usman Azim* (pseudonym – anthroponym), *Oybek* (pseudonym) > *Oybek street* (hodonym).

2. Transtoponymization. Transfer of a toponym from one type to another. Also, the formation of other types of toponyms from exactly one type of toponym is considered transtoponymization. M., *Chortoq city* (polyonym) > *Chortoq district* (horonym), *Mustaqillik MFY* (comonym) > *Mustaqillik street* (hodonym), *Tashkent city* (polyonym) > *Tashkentboy* (anthroponym); *Kokan city* (polyonym) > *Kokanboy*, *Kokanjon* (anthroponym).

3. Transethnonymization. Transition of ethnonym from one type to another type of name. M., *Yashiq* (ethnonym) > *Yashiq MFY* (common name), *Kogay* (ethnonym) > *Kogay MFY* (common name), *Kazakh* (ethnonym) > *Kazakhboy* (anthroponym), *Kyrgyz* (ethnonym) > *Kyrgyzboy* (anthroponym), *Kungyro* (ethnonym) > *Kungiroboy* (anthroponym).

4. Transmyphonimization. Transition of mythonyms from one type to another: *Semurg* (myphozoonym) > *Semurg* (anthroponym), *Semurg street* (hodonym); *Humo* (myphozoonym) > *Humo street* (hodonym), “*Humo*” sports complex (ergonym).

There are also two types of transtoponymization:

1. External transtoponymization. 2. Internal transtoponymization.

In external transtoponymization, other onomastic units are created from toponymic macroscale units or toponyms from other onomastic units. M., *Chortoq city* (hodonym) > “*Chortoq*” mineral water plant (ergonom), “*Chortoq*” farm (ergonom); *Namangan city* (polysonym) > *Namangan diagnostic center* (ergonom), as well as “*Namangan*” hotel (ergonom). As a result of external transonymization in toponymy, anthropotoponyms, ethnotoponyms, georthotoponyms, mythotoponyms and other types of toponyms are formed from other onomastic units.

Anthropotoponyms. All things and events in existence, including any objects, are related to people. All of them are created for people, most of them are created by people themselves, and they all serve them. In this respect, the human factor takes the lead in naming places. Places, i.e. cities, towns, villages and neighborhoods are also created by man and named according to his needs.

Place names formed from anthroponyms are called *anthropotoponyms*. This type of toponyms is formed in the model of *anthroponym* (name, surname, nickname, nickname) > *toponym* (name of an object) = *anthropotonym* (name of an object named after a person).

Personal names: first name, surname, patronymic, nickname and nicknames - turning anthroponyms into place names is a common linguistic phenomenon⁴⁸.

Anthrotoponyms can be grouped according to their lexical and nominative-motivational basis as follows:

I. Toponyms resulting from the transonymization of the names or nicknames of the authors of the dictionary: *Beruniy* (Uch. t. Yangiyer MFY), *Al-Bukhari* (Nam. t. Koshchinor MFY), *Al-Khorazmi* (Pop t. New Toda MFY) such as .

II. Toponyms resulting from the transonymization of the name or nickname of famous religious scholars, sect leaders. *Najmiddin Kubro* (Nor. t. Uchtepa MFY), *Naqshbandi* (Uychi t. Namuna MFY), *Mahdumi Azam* (Koson t.), *Sultan Said* (Chor. t. Tinchlik MFY) such as.

III. Toponyms resulting from the transonymization of names and surnames of famous generals, kings, national heroes and historical figures: *Amir Temur* (Pop. Margizor MFY), *Shiroq* (Pop. Chor. MFY), *Jaloliddin Manguberdi* (Pop. Yakkatut MFY), *Mahmud Tarobi* (Nam. sh. Dashtbog MFY).

IV. Toponyms resulting from the transonymization of the names and surnames of state and public figures: *Akmal Ikramov* (Tor. t. Turkestan MFY), *Sharof Rashidov* (Nam. t. Vadiy MFY), etc.

V. Toponyms resulting from the transonymization of the name, surname or nickname of writers, poets. Such toponyms can be further grouped as follows:

1. Toponyms resulting from the transonymization of the names, surnames and nicknames of representatives of Uzbek classic literature: *Alisher Navoi* (Chust t. Teraqorgan MFY), *Atoyi* (Pop t. Shaykhon MFY), *Boborahim Mashrab* (Chor. t. Istiqlol MFY).

2. Toponyms resulting from the transonymization of names, surnames or nicknames of representatives of modern Uzbek literature: such as *Cholpon* (Uch. t. Oljatopi MFY), *Abdulla Qadiri* (Ming. t. Kyzilqum MFY), *Gafur Gulom* (Ming. t. Mulkobad MFY) .

3. Toponyms resulting from transonymization of names, surnames or nicknames of representatives of the literature of sister nations. Such anthrotoponyms are the product of transonymization of names, surnames or nicknames of famous poets and writers of Turkic peoples such as Kazakh, Kyrgyz, Turkmen, Azerbaijani, Tatar: *Abay* (Nam. sh.), *Abdulla Tokai* (Norin t.).

4. Toponyms resulting from the transonymization of the names, surnames or nicknames of representatives of the literature of foreign nations: such as *Abdurahman Jami* (Chor. t. Baynalminal MFY), *Nizamiy* (Nam. sh. Farovon MFY), *Sadiy Sherozi* (Nam. sh. Dashtbog' MFY), *Fuzuliy* (Chust t. Bulakboshi MFY) .

5. Toponyms resulting from the transonymization of the names, surnames or nicknames of famous Uzbek artists: singers, actors and artists: *Kamoliddin Bekzod*, *Yunus Rajabi* (Nam. Obihayot MFY), *Nabi Rahimov* (Nam. Orta Ghirvan MFY), *Botir Zakirov* (Nam. sh. Aksikent MFY).

⁴⁸ Улуков Н. Ўзбек тили гидронимларининг тарихий-лисоний тадқиқи: Филол. фан. док. ... диссер. – Тошкент, 2010. – Б.137.

VI. Literary symbols, toponyms resulting from the transonymization of the name, surname or nickname of the characters. Such anthropotoponyms are mainly formed from the names of popular symbols of folk epics and classical literature examples: *Alpomish* (Pop t. Hazrat Bob MFY), *Farhad* (Nam. sh. MFY), *Layli* (Nam. sh. Bahar MFY) etc.

VII. Toponyms resulting from transonymization of names and surnames of war and labor veterans. M., *Sabir Rahimov* (Ming. t., Ortakishloq MFY), *Soli Adashev* (Norin t. Toda MFY), *Asadilla Khojayev* (Nam. Sh. Azod MFY) etc.

Toponymization of ethnonyms (ethnotoponyms). In the toponymy of the Uzbek language, the creation of toponyms from ethnonyms based on transonymization is actively observed.

Ethnotoponyms and ethnohydronyms belonging to the toponymic areas of Uzbekistan have been widely studied and described.

Ethnonyms of the Namangan region can be divided into two groups based on the lexical basis, i.e., on the basis of which ethnonym they were formed:

1. Toponyms formed on the basis of the names of famous and well-known ethnic groups. The basis of such names are the names of various peoples and nations: *Kazakh* (Yangi t., MFY), *Kenagas* (Pop t., MFY), *Tajik* (Nam. sh., Bog' Mahalla MFY), *Karakalpak* (Ming. t.) such as.

2. Ethnotoponyms formed on the basis of Turkic clan and tribe names: *Kogay* MFY, *Kayqi* MFY (Uch. t.), *Uighur* (Pop t.), *Qatagon* (Tora. t.) etc.

Geortotoponyms and mythozootoponyms. Geortonym (Gr. georto – holiday + onoma – famous name) is a famous name for any holiday, festival, commemoration day and similar ceremonies and events⁴⁹. On the basis of transonymization of georonyms, georthotoponyms were created, in particular, neighborhood names (oikonoms), street names (hodonyms).

During the holidays, the Uzbek people perform creative activities, including building a new house and moving to a new house. The new residential addresses created on the eve of these holidays were named *Navroz neighborhood* and *Mehrjan neighborhood* with the names of the holidays based on transonymization.

In Namangan region, more than 50 streets were named Navruz, more than 130 streets were named Independence, and several MFY were named the fifth anniversary of Independence.

Mythotoponyms. In onomastics, the names of people, creatures, and places appearing in legends, epics, and fairy tales are called *mifonim* (Greek miphog – legend, fairy tale + onoma – famous noun). One type of mythonyms is mythozoonyms. A *mythozoonym* is a name for animals and birds that do not exist in the modern world, but appear in myths and legends, and people imagine that they really exist⁵⁰. People, with good intentions, named certain objects with mythological names. These street names formed on the basis of transonymization of mythozoonyms are mythozootoponyms: *Samandar* (Nam. sh. Mingchinor MFY, street), *Semur* (Uychi t. Independence MFY), *Humo* (Nam. sh. Five years of Independence MFY), etc.

⁴⁹ Бегматов Э., Улуков Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. – Наманган, 2006. – Б.25.

⁵⁰ Бегматов Э., Улуков Н. Ўша луғат, 47-б.

The 5th section of the chapter entitled “**Internal transtoponymization**” covers the formation of other toponymic units from one toponym based on evidence.

In the language, the following toponymic units are formed from more oikonims (proper nouns of population addresses), in particular, polyonyms:

1. Khoronims – administrative-territorial unit – region, district names are formed from oikonims: *Namangan city* (polyonym) > *Namangan region* (horonim) > *Namangan district* (horonim) > *New Namangan district* (horonim); *Chortoq city* (polyonym) > *Chortoq district* (horonym).

2. From my polynomial, godonyms are formed. Godonyms are names of streets, avenues, boulevards, banks of water bodies, beaches, etc.⁵¹. Most of the homonyms were formed by transonymization from a polynomial based on the motivation of the direction of movement: *Andijan street*, *Uychi street*, *Akhsi street* (Nam. sh.), *Chortoq street* (Uychi t., Mashad district), etc.

3. Names of markets are formed from the names of daha: *Sardoba dahasi* > *Sardoba market*, *Chorsu dahasi* > *Chorsu market*, *Lola dahasi* > *Lola market* (Nam.sh).

4. Names of transport routes are created: *Gozal – Chorsu route*, *Namangan – Chortoq route*, etc.

5. Ergonomics (hotel, kitchen, diagnostic centers): “*Chorsu*” *hotel*, *Namangan diagnostic center*, “*Namangan*” *hotel* (Nam. sh.).

In the micro-scale of Oikonim, the names of the neighborhood have an important place. In central cities, most neighborhood names were formed by transonymization based on the motivation of perpetuating historical, neighboring ancient and modern cities (polyonyms), the republic and its historical names (horonyms): *Ashgabat* (Nam.sh. Sohikor MFY), *Baku* (Nam.sh. Ilgor MFY), *Movoraunnahr* (street, Koson t., Pop t.), *Nukus* (Nam. sh. Nurabad MFY), *Samarkand* (street, Ming).

The factors of transition of one toponym to another object name are very wide:

1. As a result of population migration to another place due to certain economic, social, natural reasons.

2. Due to the fact that when naming one object, it is attributed to another object.

3. The relationship between the group of macro and micro toponyms, that is, the names of streets, villages, and villages, with the names of cities, villages, and neighborhoods.

Due to the mass migration of the population, it makes it possible for the name of the same village to appear repeatedly in the territory of one district or another district. M., Akhsi – a town in Torakorgan, Uychi districts. According to historical evidence, the town in Torakorgan district was built earlier. In 1620, after the earthquake in Ahsikent, the inhabitants of the city, which became ruins, moved to the present Uychi district⁵². That is why this village is also called Akhsi, referring to the former place of residence of the inhabitants.

Agionim is the proper noun for things, objects, and persons considered sacred; The famous names of graves, cemeteries and other sacred places of this type are necronyms⁵³. The names of the population addresses formed from them are called

⁵¹ Қаранг. Бегматов Э., Улуқов Н. Ўша луғат, 26-б

⁵² Жаббор, Абдулла. Наманган вилояти. – Наманган: “Наманган” нашриёти, 2011. – Б.67-68.

⁵³ Бегматов Э., Улуқов Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. – Наманган, 2006. – Б.11.

agiooykononyms, necrooikononyms: *Bibiona* (Chust t.), *Dakhiyaota* // *Dakhyaota* (Uychi t.), *Langarbobo* (Tora.t.), *Shamozor* (Pop t.), etc.

Hydrooikononyms are also formed on the basis of transtoponymization. **Hydronyms** are the names of population addresses formed on the basis of hydronyms. The main part of such names are hydrocomonyms (names of villages, towns)⁵⁴. There are more than 50 hydrocomonyms of Namangan region, they were extensively studied by N.Ulukov⁵⁵. M., *Shorbuloq* (Chust, Chor.t.), *Big Tashbuloq*, *Small Tashbuloq* (Nam. t.), *Uygursoy* (Pop t.), *Jabborsoy* (Pop t.), *Rezaksoy* (Chust t.), *Damkol* (Ming. t.), *Shaldirama* (Uychi t.), *Kyzariq* (Yangi. t.) etc. Each of these hydrocomonyms has its own linguistic features.

CONCLUSION

1. Onomastic units, including toponyms, differ from appellatives in terms of lexical-semantic, functional, stylistic and construction. Toponymic units and appellative lexicon are derivationally described by the peculiarities of the basis of formation, methods and models.

2. In the derivation of toponyms, as well as other types of onomastic units, the events of formation and formation apply. Toponyms are also created and created on the basis of the appellative lexicon of the language, the means of creation and the methods of creation. Toponyms are mainly formed by affixation, conversion and composition methods.

3. It is necessary to distinguish between historical and modern construction of toponyms. Historically, the affixation method was actively used in the creation of toponyms, now it is inactive, almost not used.

4. During the development of the language, the formation of toponyms by the method of conversion from appellatives and transonymization from other onomastic units became active. Philosophically, this is the systematicity of the language, the interdependence of all linguistic units, including appellatives, with proper nouns, all proper nouns (onomastic units), rather than creating a new name from ready-made units. It is explained by the ease of creation of new names, the lack of use of all language tools in the derivation of toponyms, the limited number of lexical units and building tools that form the basis of toponyms.

5. Making proper nouns from appellatives without any grammatical means is called onomastic conversion. Onomastic conversion is divided into such types as toponymization (toponymization), anthroponymization (anthroponymization), ethnonymization (ethnonymization), phytonymization (phytonimization). This method is actively used in the macroscope of toponyms.

6. In the toponymization method of onomastic conversion, place names are created mainly from nouns, partly adjectives, and to a lesser extent, verbs, that is, based on certain motives, simple words become the lexical basis for the famous name of a specific object – toponym. Functional, lexical-semantic, grammatical, graphic changes occur in the appellative that has become a toponym.

⁵⁴ Улуков Н. Юқорида кўрсатилган асар, 233-бет.

⁵⁵ Қаранг. Улуков Н. Шимолий Фарғона гидротопонимлари // Ўзбек филологиясининг долзарб масалалари: Республика илмий-назарий анжумани материаллари. – Наманган, 2006. – Б.231-235.

7. Transonymization is the transition of one type of noun to another type of noun, as a result of which a new name is created from a ready-made name, that is, another onomastic unit is created from one onomastic unit.

Transonymization is functionally and semantically of two types:

In the process of external transtoponymization, anthroponym (name of a person, nickname, nickname) > toponym (names of a region, district, city, village, neighborhood, and street), ethnonym (name of a nation, clan, tribe) > toponym (names of a village, neighborhood, street), zoonym (animal, bird names) > toponym (neighborhood, street names), geontonym (holiday, spiritual-educational event names) > toponym (neighborhood, street names) models and as a result anthropotonyms, ethnotonyms, zootonyms, geortonyms, cosmononyms, etc. new toponymic units are created.

As a result of internal transtoponymization, another toponym is created from one toponym, which is hydronym (names of water bodies) > oikonym (name of population addresses), necronym (cemetery, grave) > oikonym (name of population addresses), oikonym (name of population addresses) > horonim (province) , district names), oykonim (name of population addresses) > godonim (name of street, alley), oykonim (name of population addresses) > dromonym (name of roads) and other models occur. As a result, types of toponyms such as hydrooikonym, necrooikonym, topohydronym are formed.

8. The toponymic units formed as a result of transonymization are named as anthropotonyms, ethnotonyms, mythonyms, cosmotonyms. Such toponymic units, in addition to naming a specific object (nominative task), distinguishing it from another (differentiating task), perpetuate the names and surnames of certain persons, ensure the preservation of the ethnic name (ethnonames), ensure its existence in the language, and pass it on from generation to generation. In this respect, anthropotonyms, ethnotonyms, mythonyms, which are the products of toponymization, acquire a lingocultural and sociolinguistic essence.

9. The activity of the occurrence and use of the phenomenon of transonymization characteristic of the onomastic, in particular, toponymic system of the language can be explained by the motives of creating a new onomastic unit, it is easy and easy to create other units from ready-made units, and the interdependence and connection of onomastic units.

10. Based on the systematic nature of the language, toponyms in the onomastic system are characterized by their macro-scale integrity. According to the essence of systematicity, the micro-scales belonging to the macro-scale of toponyms of the language live in a mutually dependent manner, which, in turn, opens the way for the transition of one toponymic unit to another, the formation of another from one. In this process, regional, district, neighborhood, street names and other toponymic units are created from the name of the city.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ PhD.03/04.06.2020.Fil.76.04 ПО
ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ
НАМАНГАНСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

НАМАНГАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

САТИВОЛДИЕВА ДИЛДОРА САДРИДИН КИЗИ

**КОНВЕНЦИЯ И ТРАНСОНИМИЗАЦИЯ В ТОПОНИМИЧЕСКОЙ
СИСТЕМЕ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА**

10.00.01 – Узбекский язык

**АВТОРЕФЕРАТ
диссертации доктора философии (PhD) по ФИЛОЛОГИЧЕСКИМ НАУКАМ**

Тема докторской диссертации (PhD) зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии под номером B2021.1.PhD/Fil11555.

Диссертация выполнена в Наманганском государственном университете.

Автореферат диссертации размещен на трех языках (узбекский, русский, английский (резюме)) на веб-странице совета (www.namdu.uz) и Информационно-образовательном портале "Ziyonet" (www.ziyonet.uz).

Научный руководитель:

Улуков Носиржон Мухаммадалиевич
доктор филологических наук, профессор

Официальные оппоненты:

Хожалиев Исмоил Тожибоевич
кандидат филологических наук, доцент

Туробов Абдурайим Маликович
доктор филологических наук, профессор

Ведущая организация:

Кокандский государственный педагогический институт

Защита диссертации состоится «28» 08 2024 года в 9⁰⁰ часов на заседании Научного совета PhD.03/04.06.2020.Fil.76.04 при Наманганском государственном университете (Адрес: 160107, г. Наманган, ул. Бабуршах, дом 316. Тел.: (998-69) 228-85-01, Faks: 228-85-02. Web-sayt: www.namdu.uz, e-mail: info@namdu.uz).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Наманганского государственного университета (зарегистрирована за № 1478). (Адрес: 160107, город Наманган, улица Бабуршах, дом. 161. Тел.: (+99869) 228-85-01).

Автореферат диссертации разослан «15» 08 2024 года
(Реестр протокола рассылки № 7 от «15» 08 2024 года)

З. Я. Содиков,
Председатель научного совета по присуждению учёных степеней, д.ф.н. (DSc), профессор

И. У. Дарвишов,
Учёный секретарь научного совета по присуждению учёных степеней доктор философии по филологии (PhD), доцент

Ф. И. Каримова,
Председатель научного семинара при Научном совете по присуждению учёных степеней, д.ф.н. (DSc), доцент

ВВЕДЕНИЕ (резюме диссертации доктора философии (PhD))

Целью исследования является изучение вопросов конверсии и трансонимизации в макромасштабе топонимов узбекского языка на основе топонимических материалов Наманганской области.

Задачи исследования:

Лингвистическая характеристика формирования и образования топонимов;

объяснение факторов создания и генерации топонимов;

раскрытие взглядов и интерпретаций метода конверсии;

выяснение ономастической конверсии и трансонимизации, транстопонимизации и ее видов;

раскрытие образования топонимов методом конверсии;

раскрытие вопросов топонимизации апеллятивных и других ономастических единиц.

В качестве объекта исследования были взяты топонимы узбекского языка, созданные методом конверсии и на основе трансонимизации.

Предметом исследования являются лексическая основа, морфологические, номинативно-мотивационные, лексико-духовные характеристики топонимов, созданных методом конверсии и трансонимизации в топонимии узбекского языка.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

определяются различия в строении и выражении топонимических существительных от апеллятивной лексики по их образованию, способам образования топонимов, лексическим и морфологическим основам, инструментам и моделям, их этимологическим, историческим, языковым и культурным признакам;

специфические лингвистические особенности в образовании топонимов, структурные лексические и номинативно-мотивационные основы образования топонимов в конверсионном методе на основе апеллятивной лексики, а также природные, социальные, экономико-политические факторы и культурно-бытовые факторы лексического -выявляются семантические, морфологические, структурные изменения в составе вновь возникших ономастических единиц и идеологические причины;

взаимодействие ономастических единиц, переход одной в другую - трансонимизация, языковые и неязыковые факторы ее возникновения, а также лексико-семантические, грамматические и структурные особенности, возникающие при ономастической конверсии через явление трансонимизации, доказаны научными исследованиями и теоретическими основаниями;

аналитически обоснованы антропотопонимы, этнотопонимы, геортотопонимы, мифотопонимы, агиотопонимы и другие виды топонимов, образованные путем трансонимизации из разных ономастических единиц, а также лингвистические пути и признаки деривационной проблемы, связанные с образованием от одного топонима на другого топонима,

признаки доказываются с помощью аналитико-описательных способов и методов.

Внедрение результатов исследований. На основании полученных научных результатов по изучению конверсии и трансонимизации в топонимике узбекского языка:

Научно-теоретические представления о взаимодействии ономастических единиц в диссертации, переходе одной в другую – трансонимизация, факторах ее возникновения, причинах и аспектах, отличных от ономастической конверсии, об образовании топонимов из других ономастических единиц методом трансонимизации – топонимизации и образовавшихся как ее продукт антропотопонимах, этнотопонимах, агиотопонимах, об образовании топонимов от других топонимов использованы в практическом грантовом проекте №-ПЗ-202004165 по теме «Создание электронной платформы по развитию устной и письменной компетентности учащихся начальных классов общего среднего образования» в Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои в 2021-2023 годах в рамках государственных научно-технических программ (справка Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы № 01/10-1326 от 6 июля 2023). В результате усовершенствованы методы и модели образования и образования топонимов, в частности, объяснения и интерпретации образования из апеллятивной лексики конверсионным методом;

Научно-теоретические представления о взаимодействии ономастических единиц в диссертации, переходе одной в другую – трансонимизация, факторах ее возникновения, причинах и аспектах, отличных от ономастической конверсии, об образовании топонимов из других ономастических единиц методом трансонимизации – топонимизации и образовавшихся как ее продукт антропотопонимах, этнотопонимах, агиотопонимах, об образовании топонимов от других топонимов использованы в практическом проекте №-АМ-ФЗ-201908172 по теме «Создание учебного корпуса узбекского языка» в Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои в 2021-2023 годах в рамках государственных научно-технических программ (справка Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы № 01/10-1325 от 6 июля 2023 г.). В результате усовершенствовались объяснение и интерпретация взаимодействия ономастических единиц, трансонимизации и образования на ее основе топонимов;

научные выводы об именах собственных, в частности, о специфических лингвистических аспектах создания топонимов, лексико-семантических и номинативно-мотивационных, морфологических основах образования топонимов в методе конверсии на основе простых слов (апеллятивная лексика), о взаимодействии ономастических единиц, переходе от одного к другому – трансонимизации, о топонимах от других прилагательных,

образовании антропотопонимов, этнотопонимов, агиотопонимов и других видов топонимов использованы при написании сценариев для передач «Бедорлик», «Идждод завқи», «Таълим ва тараққиёт», «Миллий маънавият» телерадиоканала «Ўзбекистон» УзМТРК в 2022-2023 годах (справка Государственного учреждения «Ўзбекистон» Узбекской телерадиокомпании № 02-36-989 от 30 июня 2023 года). В результате это стало важным при обогащении знаний и воображения слушателей о создании топонимов на узбекском языке.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех основных глав, заключения, использованной литературы и приложения в виде списка топонимов, созданных методом конверсии и трансонимизации. Работа составляет 151 страниц.

E'LON QILINGAN ISHLAR RO'YXATI
LIST OF PUBLISHED WORKS
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ

I bo'lim (part I; часть I)

1. Sativoldiyeva D. O'zbek tili toponimiyasida antropotoponimik transonimizatsiya // NamDU Ilmiy axborotnomasi, 2021. Maxsus son. – B. 282-287. (10.00.00 №30)
2. Сативолдиева Д., Каримов Ш.Д. Ўзбек тили ономастик тизимида конверсия // Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar, 2021. – №3. – B.241-244. (10.00.00. №34)
3. Sativoldiyeva D. O'zbek tili toponimiyasida transonimizatsiya // NamDU Ilmiy axborotnomasi, 2022. – №10. – B.307-311. (10.00.00 № 30)
4. Sativoldiyeva D. Leksik-semantik usul bilan fe'l va sifatlardan toponimlar yasalishi hamda ularning motivatsion-nominatsion tavsifi // Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi, 2023. – №5/4. – B.154-157. (10.00.00 №21).
5. Sativoldiyeva D. Conversion in toponymy of the Uzbek language // Frontline social sciences and history journal. (ISSN 2752-7018). Vol. 03, Issue 06. SJIF Impact Factor: (2023: 6.895). June 2023. – P.57-64.
6. Uluqov N., Sativoldiyeva D. O'zbek tili etnotoponimlarining sotsolingvistik tahlili // Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi, 2023. – №7/4. – B.173-177. (10.00.00 №21).
7. Sativoldiyeva D. Transonimisation in the toponymy of Namangan province // Current research journal of philological sciences. (ISSN 2767-3758), Vol. 04, Issue 06. SJIF Impact Factor: (2023: 7.491). June 2023. – P.20-24.
8. Sativoldiyeva D. O'zbek tili toponimik tizimida ichki transonimizatsiya // International conference on developments in education. – Amsterdam, Netherlands, 2024. – B. 7-11

II bo'lim (part II; часть II)

9. Sativoldiyeva D. Konversiya va transpozitsiya terminlari xususida // Til va adabiyot masalalari: Respublika professor-o'qituvchilarining ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent, 2020. – №9 – B.73-76.
10. Sativoldiyeva D. O'zbek tili toponimiyasida konversiya va toponimlashuv // Nutq madaniyati va o'zbek tilshunosligining dolzarb muammolari: O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan xalq ta'limi xodimi, filologiya fanlari doktori, professor Abdulhamid Nurmonov xotirasiga bag'ishlab o'tkazilgan Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Andijon, 2022. – B.158-161.
11. Sativoldiyeva D. Toponimlarda antropotoponimik transonimizatsiya // “Ономастик бирликларнинг социолингвистик, этнолингвистик, лингвопоэтик, лингвокультурологик тадқиқи масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари. – Наманган, 2022. – Б. 199-203.

12. Sativoldiyeva D. O‘zbek tili toponimik tizimida gidrotoponimik transonimizatsiya // Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlari va istiqbollar: Respublika ilmiy-texnik anjumani materiallari to‘plami. – Jizzax, 2023. – B.483-486.

13. Sativoldiyeva D. Toponimlar yasalishining konversiya usuli // Til va adabiyot masalalari: Respublika professor-o‘qituvchilarining ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2022. – №11. – B.80-83.

14. Sativoldiyeva D. Namangan toponimiyasidagi etnotoponimlar xususida // International multidisciplinary conference “Innovations and tendencies of state-of-art science” web:<http://ijournal.uz/>. – Amsterdam, Netherlands, 2023. – B.365-370.

15. Sativoldiyeva D. Geortoponimlar va mifozootoponimlar // “Ilm-fan muammolari tadqiqotchilar talqinida” mavzusidagi Respublika ilmiy konferensiyasi. – Toshkent, 2024. – B.106-109.

Avtoreferatning o‘zbek, ingliz va rus tillaridagi nusxalari
Namangan davlat universitetining “Ilmiy xabarnoma” jurnali
tahririyatida tahrirdan o‘tkazildi.
(12.08.2024-yil)

Bosishga ruxsat etildi: 13.08.2024-yil.
Bichimi 60x84 1/16, «Times New Roman» garniturasini.
Shartli bosma tabog‘i 3,75. Adadi: 50. Buyurtma: № 13/08-1.

Namangan shahar Hamroh ko‘chasi 71A-uy.
«Yashin sanoat» bosmaxonasida chop etildi.

